

Osmanlı İmparatorluğu'nda Mali Yönetim Denetim Ve Soruşturma, Bir Müsadere Örneği*

Fatma ŞENSOY **

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu'nda mali yönetim, Padişah'tan başlayan Sadrazamı (Başbakan) ve Başdefterdar'ı (Maliye Bakanı) ve Başdefterdara bağlı defterdarları içine alan bir üst yapıya sahiptir. Üst yapıya bağlı olan alt yapı ise mali işleri yürüten muhasebe büroları biçiminde örgütlenmiştir. Bu bölümlerde görev yapan çok çeşitli unvanlara sahip kadrolar vardır. Bunlar arasında haccagan ve hulefa üst kademe kadrolarını oluşturmuşlardır. Bu uzman görevlilerin mali işlerin, muhasebe bölümlerinin kayıt ve işlemlerinin doğruluğundan sorumlu oldukları anlaşılmaktadır. Yine bu unvanlara sahip olanların, zaman zaman işleri en iyi bilen üst kademe yöneticiler olarak denetim işleri ile de meşgul oldukları bilinmektedir.

Öte yandan bakikulları gibi defterdara bağlı denetim örgütünün varlığı üzerinde durulması gerekmektedir. Bu örgüt, denetim ve soruşturma işlerinde üst düzey bağımsız denetim örgütüdür.

Bu mali yapı, kimi zaman ortaya çıkan yolsuzluk olayları için gereken soruşturma ve denetlemeler de yapmaktadır. Bu olayları ortaya çıkaran olgulardan birisi de müsadere kurumudur. Devlet görevinde bulunan yöneticilerin servetleri öldüklerinde veya öldürüldüklerinde hazineye geçmiştir. Ayrıca yasal olmayan yollarla servetini artıran üst düzey devlet yöneticilerinin de mallarına devlet el koymuştur. Bu çalışmada XVIII. yüzyılın sonlarında yasa dışı yollarla servetini artıran bir Osmanlı Paşası'nın mallarına el konulması ile ilgili denetleme ve soruşturma örneği üzerinde durulmuştur. Doğrudan Padişah'ın katıldığı, Sadrazam'ın ve bir defterdarın yürüttüğü bu soruşturmada görev alanlar ve bunların görevlerini nasıl yerine getirdikleri, denetlemenin aşamaları ve sonuçları incelenecektir. Ele alınan örneğin sonuçları olarak, Osmanlı'da hem mali hukukun ve hem de mali denetleme mekanizmalarının yapısının ortaya konulmasına dikkat edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: XVIII. yüzyıl, Osmanlı'da mali yönetim ve denetim, yolsuzluk soruşturması.

JEL Sınıflandırması: M41, M42, N2.

Financial Management, Investigation and Supervision in the Ottoman Empire, An Example of Confiscation

ABSTRACT

It is seen that financial management of Ottoman Empire has a super structure that starting from Padishah, to sadrazam (grand vizier), başdefterdar (finance minister) and chamberlains (defterdarlar) belong to başdefterdar; a sub system that manages the fiscal issues organized as accounting departments the attachment of this super structure is substructure that well done fiscal issues organized accounting departments. These departments have many staffs who has many different job titles. Among them, haccagan and hulefa are having senior position. It is understood that they are responsible of fiscal issues, records of accounting departments and accuracy of transaction. It is also known as the senior managers having with the best knowledge engage with audit jobs time to time.

On the other hand it is necessary that like Baki Kulları that an audit organization's existence belong to defterdar. This organization is independent senior auditor position on investigation and audit.

Sometimes this financial structure dials with corruption events that investigation and supervision. One of the fact that is (revealing events) confiscation institution. Senior executive who illegally enlarged possessions seized by state is confiscation. In this paper one example of investigation and audit is given that, a confiscation concerning with an Ottoman Pasha who illegally enlarging his possessions at the end of the XVIII century. In this paper attempts to display from the investigation that directly inquiring by Padishah, and additionally Grand vizier (sadrizam) and a chamberlain (defterdar), duties of person, how undertaken of their duties, progressive and results of investigation (has been displayed in this study). As the results of example, either the financial law or the structure of financial control mechanism has been carefully exposed.

Keywords: XVIII century, financial management and audit in Ottoman, corruption inquiry.

Jel Classification: M41, M42, N2.

* Bu çalışma, 15-18 Eylül 2010'da İstanbul'da düzenlenen, "2nd Balkans and Middle East Countries Conference on Auditing and Accounting History" Konferansta "Financial Management In Ottoman Empire And Investigation Of Illegally Acquired Assets At The End Of XVIII Century" başlığı ile sunulmuş bildirinin tarafımdan genişletilmiş halidir.

** Yrd.Doç Dr. Fatma Şensoy, Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi, fatmasensoy@yahoo.com, fatma.sensoy@kisbu.edu.tr

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde Padişah, Sadrazam (Başbakan) ve Kazasker'den (Yargının başı) sonra başdefterdar (Maliye Bakanı) gelir. Mali yönetime verilen bu önem, güçlü bir mali yönetim oluşmasını sağlamıştır. Bu mali yönetim de zamanının en güçlü muhasebe sistemlerinden birisi sayılabilecek Merdiven Yöntemi ile takviye edilmiştir. Merdiven Yöntemi Abbasiler'de (750-1258) ilk bulguları tespit edilen, onlardan bir Moğol devleti olan İlhanlılar'a (1250-1360) geçen, İlhanlılar'dan da Osmanlılar'ın aldıkları ve ihtiyaçlarına göre geliştirerek beş yüz yıl boyunca yararlandıkları bir yöntemdir.

Mali sistemin yürütülmesini sağlayan ikili bir hukuk sistemi de vardır. Bu hukuk sisteminin bir yanı İslamiyet'ten gelen Şer'i Hukuk'tur. İkincisi de Osmanlı toplumunun ihtiyaçlarına göre oluşturulan ve Padişah'ın emir ve fermanları ile oluşan Örf-i hukuktur. Güçlü bir mali sistemin, güçlü bir hukuk sistemi ile oluşturulan hukuki alt yapısına rağmen, Osmanlı'da devlet görevlilerinin yasa dışı mal edinmeleri ve devletin de bu mallara el koyması ile (*müsadere*) karşılaşılmaktadır. Osmanlı sosyal tabakalaşması içinde yer alan askeri zümrenin özellikle önde gelen devlet adamlarının servetleri müsadere ismiyle hazineye alınmıştır. İlke olarak vergiden muaf olan askeri zümreye mensup olan şahısların bütün servetleri her an hazineye intikal edebilirdi. Devlet memurlarının görevleri başında iken kazandıkları servetin nakit kısmı, öldüklerinde veya öldürüldüklerinde müsadere yoluyla hazineye alınmıştır. Nakit servetleri yanında kıymetli eşyaları, silahları, hayvanları, çadır gibi sefer mühimmatları da devlet tarafından alınıp varislerine geçinecek kadar mal bırakılmıştır. Geçinmeye yetmeyecek mal kalmamışsa çocuklarına devlet tarafından ödenek verilmiştir. Ayrıca askeri zümre dışında aşırı ve sebepsiz zenginleşen herkes müsadereye tabi tutulabilmiştir.(Çağatay,1992:309) Müsaderenin geçerlilik kaynaklarından biri olarak devşirme yöntemi gösterilmiştir. Devşirmeler köle asıllı olduklarından, kamu görevi yüklenenler devletin kölesi sayılmışlar. İslam hukukuna göre efendi kölesinin mirasçısı olduğundan bunlar öldüklerinde servetleri efendileri olan devlete kalmıştır.(Tabakoğlu,1985:296) Fakat bu tez, devşirme olmayan devlet adamlarının ve zenginleşmiş bazı reayaya yapılan müsadere uygulamasının nedenini açıklayamıyor. Bu uygulama, kimi zaman yasal olup olmadığı aranmadan da uygulanmıştır. Böylesi durumlarda devlet hazinesinin ihtiyaçları önem kazanmıştır. Buna göre keyfi olarak ta uygulanabilmiştir.

Böyle bir ortamda, sağlam, doğru ve güçlü bir soruşturma ve denetim kurumuna duyulan ihtiyacın artması doğaldır. Osmanlı'da bu denetim kurumu, bir yandan iç denetim şeklinde, yani devlet adamlarının ve özellikle muhasebede çalışanların yaptıkları yolsuzlukların incelenmesine dönük yapıdadır. Bu denetimi yapan deneyimli muhasebecilerdir. Bunlar devlet muhasebe örgütü içinde görev yaparlar ve *hace* ve *halife* unvanlarını kullanırlar. Bir de devletin tahsil edemediği alacağının tahsili ile ilgili *bakikulu* kurumu vardır. Bu kurumu önemli kılan uygulama, devletin vergi gelirlerinin tahakkuk usulü ile yapılmakta olmasının bir sonucudur. Osmanlı'da vergi yükümlüsü yılbaşında devlete ödeyeceği vergi tutarını bilir ve devlet muhasebesi de tahakkuk muhasebesi ile kayıt yapar. *Bakikulları* muhasebeden kendilerine bildirilen gecikmiş devlet geliri tahsilatını izlemek ve tahsilatını yapmak ile görevlendirilmişlerdir. Borçluya baskı kurmak için onu gözaltına almak yetkileri dahi vardır.

Müsadere, yani devlet görevlisinin yasa dışı servet edinmesinin soruşturulması, denetlenmesi, varlıkların tespit edilmesi ve varlıklara el konulması operasyonu farklıdır.

Öncelikle müsadere kararı devletin üst kademesi tarafından verilmektedir. Bu durum kişiye özgü bir karardır. Genel değildir. Arada bir uygulanır. Bu durum, uygulamaya siyasi bir görünüm vermektedir. Çoğu zaman Padişah katında karar verilmekte, Padişah ile tek haberleşme yetkisi bulunan Sadrazam bu kararda yer almakta ve maliye teşkilatı uygulayıcı olmaktadır. Denetim mekanizmalarının çalışması da uygulama biçiminde ortaya çıkmaktadır. Gerek muhasebe içindeki denetim organları (muhasebecilikten yetişen *hace* ve *halife*) ve gerekse devletin alacağını tahsille görevli *bakikulları* sadece uygulamada görev almaktadırlar. Onların *müsadere* kararının haklı ya da haksız olduğunu inceleme yetkileri yoktur. Sadece mallarına el konulacak kişinin mal varlığını tespit etmekle görevlidirler.

Bu çalışma, bir müsadere kararının uygulanması üzerinedir. Gözden düşen ve hakkında müsadere kararının alınması sırasında vefat eden bir Osmanlı paşasının (Abdi Paşa) mallarının *müsadere* edilmesi, yani mallarına el konulması işlemlerinin soruşturulma, denetleme ve tahsil edilme aşamaları inceleme konusudur. Olay XVIII. yüzyılın sonlarında olmuştur. Ancak, Osmanlı'nın Tanzimat öncesi (1839) mali yönetimi, muhasebesi, denetleme organları ve usullerinin klasik dönem olarak fazla bir değişme göstermemesi nedeni ile öncelikle mali yönetimin üst kademe ve alt kademe olarak incelenmesi, denetleme organlarının gözden geçirilmesi ve *müsadere* kurumunun doğuş ve uygulanışı üzerinde durulması uygundur. Alt yapıyı oluşturan bu bilgilerden sonra da ele alınan örnekle *müsadere* uygulaması incelenecektir.

2. OSMANLI DEVLETİ'NDE MALİ YÖNETİMİN GENEL HATLARI

Burada öncelikle Osmanlı Devleti'nin mali yönetiminin üst kademesi inceleme konusu yapılacaktır. Bu mali yönetimin ve denetlemenin alt kademeleri üzerinde aşağıda ayrıca durulacaktır.

a. Padişahın Tartışılmaz Yetki Üstünlüğü: Bu incelemede ele alınan soruşturma örneğini yürüten kişi Padişah olduğu için öncelikle Padişahlık kurumunu açıklamak gereği vardır. Osmanlı padişahının örfi hükümdarlık yetkileri bir taraftan Orta Asya Türk geleneği ve Yakındoğu'daki kadim imparatorluk geleneklerine bağlı olmakla beraber İslami anlayışa da dayanmaktadır. Padişaha mutlak itaat gerekir. Mutlak hâkimiyet adalet dairesinde kullanılmalıdır. Adalet insanlar arasında düzenin temelidir. Osmanlı padişahları bu mutlak hâkimiyeti fiilen ve hukuken kendi şahıslarında bilmişlerdir. Onlar devletin icra yetkilerini kendi kullarına vermek, toprak üzerinde devlet kontrolünü kurdukları gibi ilmiye sınıfını teşkilatlandırıp devlet kontrolünü de kurmuşlardır. Her türlü vakfî devlet kontrolüne de almak yoluyla merkezîyetçi güçlerini o zamana değin hiçbir İslam devletinde görülmemiş şekilde kuvvetlendirmişlerdir. (İnalçık,2007:142) Bu durum Padişaha tartışılmaz bir üstünlük sağlar. Devletle ilgili her şeyin sahibi ve mutlak yetkilisidir. Kamu görevlileri onun kullarıdır. Herhangi bir konu hakkında verdiği karar ve kesinlik taşıyan yorumu kanundur.

b. Divan-ı Hümayûn: Osmanlı devlet yönetiminde XV. yüzyıl ortasından XVII. Yüzyılın ilk yarısına kadar en önemli karar organıdır. Osmanlı ülkesi ve devletlerarası ilişkilere ait her türlü idari, hukuki, siyasi ve ekonomik olayların, problemlerin belli program ve protokol içinde oldukça hızlı ele alınıp padişahın tasdiki ile sonuca ulaştırıldığı bir teşkilattir. Devletin adil vergi politikasının belirlenmesi, verginin etkin bir şekilde toplanması için alınacak önlemler, miri toprakların, vakıfların ve mülklerin statülerinin belirlenmesi, para politikalarının uygulanması, ihraç yasağı uygulanacak malların belirlenmesi, ulusal ve

uluslararası ticaret ilkelerinin tespiti, suçluların cezalandırılması yine divanın yetkileri arasındaydı.(İpşirli,1999:157) Bugünkü anlayışta bakanlar kuruludur. Başkanı Padişah'tır. Ancak sadrazam (veziriâzam) yani başbakan, Padişah'ın izni ile Divan-ı Hümayûn'u yönetir. Kararların Padişah tarafından onaylanması şarttır. Divan'ın asli üyeleri veziriâzam, sayıları genelde üçle yedi arasında değişen Kubbealtı vezirleri, Rumeli ve Anadolu kazaskerleri, nişancı, Rumeli ve Anadolu defterdarlarından oluşuyordu. Başdefterdar, yani Maliye Bakanı, Divan'ın üyesidir. Divan'da alınan mali kararları Başdefterdar yürütmektedir. Divan'ın mali konulardaki görevleri oldukça geniştir. Devletin vergi politikasının, iç ve dış ticaret esaslarının belirlendiği yer Divan-ı Hümayûn'dur.(Öner,2005:110)

c. *Vezirlik*: Padişah'a bağlı en yüksek bürokratik organdır. Orhan Gazi (1324-1362) zamanında oluşturulmuştur. XIV. yüzyılda Osmanlı sultanlarının vezirlerini çoğunlukla ulema kökenlilerden veya kadılardan seçtikleri görülmektedir. Zamanla sayıları çoğalınca en kıdemlisine başvezir denilmiş; o da Sadrazam olarak adlandırılmıştır. Vezir, Divan-ı Hümayûn üyesidir. En başta gelen görevleri sadrazama yardımcı olmaktır. İşlerin yoğun olduğu zamanlarda sadrazamın izniyle özellikle tımar davalarında yardımcı olurlar, tuğra çekerlerdi. Ordunun başında sefere gittiklerinde ise padişah adına yetkileri çok artardı. Ancak döndüklerinde her türlü icraatlarının hesaplarını vermek zorunda idiler. (İpşirli,1999:172)

d. *Defterdar*: Defterdarlık, Osmanlı devlet teşkilatında mali işleri yürüten üst kuruluştur. Selçukluların müstevfi (Uzunçarşılı,1970:124) dediği mali işleri yürüten kişiye Osmanlı, Defterdar demiştir. Bu unvana XV. yüzyılda rastlanılmaktadır. Defterdarın görevlerinin ve devlet içindeki yerinin belirlenmesi, Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) zamanında yürürlüğe konulan Kanunname-i Ali Osmanî'de yapılmıştır. (Güvemli,2000:127) Bu yasada: "*Defterdarım malımın vekilidir....Cümle malımın nazırıdır... Başdefterdarın izni olmadan hazineye bir akçe ne girer, ne de çıkar...*" gibi ifadeler yer almaktadır.(Akgündüz,1990:330) Bu ifadelerin de ortaya koyduğu üzere Başdefterdar mali idarenin başıdır ve defterdarlar ona bağlı olarak çalışırlar. Başdefterdar, Divan-ı Humayun'un üyesidir, sadrazama karşı ve mali işlerden sorumludur. Yani bugünkü Maliye Bakanı konumundadır. Başdefterdar, hazineden de sorumlu kişidir. Merkez ve taşra maliye teşkilatı ona bağlıdır. Defterdarlığın yönetimindeki çeşitli kalemler, hazinenin çeşitli gelir ve gider hesaplarının tutulduğu bürolardan ve yardımcı diğer bürolardan oluşmuştur. Tevkiî Abdurrahman Paşa'nın 1676'da yeniden derlediği kanunnameye göre Baş defterdar evinde Divan kurup, maliye ile ilgili davaları dinleme ve hüküm verme yetkisine sahiptir. Mültezimlerin zulmetmelerini önlemek ve reyayı korumak görevleri arasındadır. Mukataaları tevcih yetkisi onundur. Ulufe çıktığı günlerde vezirler arza girdiklerinde telhis gerekçesini huzurda okurdu. Baş defterdardan başka Anadolu defterdarı ve Şikk-ı Sâni defterdarı görevlidir. Bunlar da divana girerler. Sefer zamanlarında Baş defterdar (buna Rumeli defterdarı denirdi) ordu ile gittiğinde onun yerine Anadolu defterdarı vekâlet ederdi. (Tabakoğlu,1985:40) Baş defterdarın hazine işleri ile ilgili beş yardımcısı vardı.

Başbaki kulu: Devlet gelirlerinin ilk tahsil memurudur.

Cizye başbaki kulu: Cizye borçlarını takip ederdi.

Veznedarbaşı: Gelirlerin tahsili ve ödemeleri ayrıca sikkelerin ayar ve ölçülerini denetlerdi.

Sergi nazırı ve sergi halifesi: Hazine işlemlerinin defterlerini tutardı.(Uzunçarşılı, 1948:334) .

Tanzimat döneminde (1839 ve sonrası) Baş defterdarlığın Maliye Nazırı (Maliye Bakanı) unvanını aldığı görülmektedir. Ancak defterdarlık kurumunun, Maliye Nazırı'na bağlı olarak varlığını sürdürdüğü bilinmektedir.

e. Kazasker: Yargı ve eğitim teşkilatının sorumlusudur. Ordunun ve askeri (yönetici) zümrenin barış ve savaş sırasında hukuki ihtiyaç ve ihtilaflarının giderilmesi ve davalarının görülmesi ile birlikte medrese eğitiminin (tedris) başıdır. Zamanla mülâzemetin düzenli işletilmesi, ülke içindeki kadıların, müderrislerin tayinleri-azilleri ve diğer işlemleri ile uğraşmak başlıca vazifeleri olmuştur. Divan-ı Hümâyun'un asli ve nüfuzlu üyesidir. Bugünkü Adalet Bakanı konumundadır. Divan-ı Hümâyun'daki görevleri özellikle şer'i hukuk alanında divanda görüş beyan etmek, memleket idaresinde sorumluluk üstlenmek, yine divanda kendi alanında dava dinlemektir. Ayrıca haftanın belli günlerinde kendi mahkemelerinde de davalara bakarlardı.(İpşirli,1988:154) Yargı kadılar kanalı ile yürütülür. Kadıların mali konularda da hüküm verdikleri bilinmektedir. Aşağıda üzerinde durulacak olan *bakikulları*, yani devletin denetim elemanları bir yandan defterdarlığa bağlı ve bir yandan da kazaskerliğe bağlı bir örgüt niteliği taşımaktadır. Bu bağlılık, devletin alacağına belirlenmesi açısından *defterdarlık*, hukuki açıdan ise *kazaskerlik* ile ilgisi açısından söz konusu olmuştur.

f. Eyalet Düzeni: Taşra teşkilatının küçük birimi köydür. Bir köy grubunun merkezi *kasaba* olarak adlanır. Kasabalardan oluşan gruba *Sancak* denirdi. Sancaklar ise *Eyaleti* oluştururdu. Bu *eyalet* düzeninin gelirleri o yerin tarım gelirleridir. Eyaletin başında *Beylerbeyi* vardır. Mali işleri, eyaletlerde *hazine (mal) defterdarı* yürütürdü. Mali konular da dahil anlaşmazlıkları çözmek üzere görevli kişi *kadıdır*. Aşağıda ele alınacak soruşturma örneği bir eyalet sorunudur. Ancak işin önemi gereği Merkezi yönetim soruşturmayı yönetmiştir.

3. MALİ YÖNETİMİN ALT KADROLARINDA VE DENETİMDE GÖREV YAPANLAR

Yukarıda Osmanlı Devleti'nin mali yapısının ana hatları belirtilmiştir. Aşağıda ele alınan örnekte çok sayıda (*kethuda, teslimatçı, mübaşir, kise – kisedar- hacedan, başbakikulu, haseki, kaymakam*) görevlinin adı geçmektedir. Bunların işlevlerinin anlaşılabilmesi için, yukarıda açıklanan mali yönetimin üst kadrolarına paralel olarak mali yönetimin ve denetim örgütünün kimi alt kadrolarına da değinmek uygun olacaktır.

a. Nazır: Osmanlılarda maliye, idare ve vakıf kurumlarındaki yönetici veya denetleyiciye denir. Kavram olarak terim anlamından çok defa daha kapsamlı kullanılmıştır. Birçok kurum veya faaliyetin yönetilmesi veya sadece kurallara uygunluğunun denetlenmesi işiyle ilgili görevlilere de nazır denmiştir. XVI. Yüzyıl başlarından itibaren genellikle bir gelir yerinin *mukataaya* verilmesi durumunda, oranın anlaşmaya göre yönetildiğinin kontrolü işini verdiği kişiye bu ad verilmiştir. (Mukataa: Osmanlı maliyesinde vergi gelir birimini ifade eden terim. Osmanlı'da bir gelir yerinin (gümrük, tuzla vb.) belirli bir ücret karşılığında, yapılan sözleşme ile bir süre için bir başkasına verilmesi işlemidir.) XVIII. Yüzyıl sonlarında reform ve modernleşme hareketleri ile birlikte birçok mali, idari ve askeri kurum nazır

idaresinde örgütlenmiştir. Daha sonraki süreçte günümüzün bakanlıklarına eşdeğer anlamda kullanılmaya başlanılmıştır.(Genç,2006:450)

b. Emin: Bir devlet birimini yöneten kimsedir. Örneğin *defter emini*, muhasebe defterlerini koruyan, bu defterleri istenildiği zaman ilgili kişiye veren görevli demektir.

c. Kethüdâ: Devlet dairesinin ya da özel kişiye ait bir konağın idaresi ile görevli kişidir. Esnaf teşkilatındaki bazı görevliler için de kullanılır. Osmanlı devlet teşkilatında XV. Yüzyıldan itibaren bazı devlet görevlilerinin işlerini yürüten yardımcı anlamında kullanılmıştır. Devletin en üst kademesindeki sadrazamdan en alt seviyedeki mülki ve askeri görevlinin kethüdâsı vardır. *Kethüdâlar*, kendisine verilen görev yeri ile anılırlardı. *Kapı kulu kethüdâsı* (Padişah sarayında çalışanların başı) gibi.(Canatar, 2002:333)

d. Muhassıl: Devlete ait vergi ve resimleri toplayan ve tahsil işini yürüten kişidir. Muhassıllar Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren Anadolu'da ve Rumeli'de cizye, âşâr, adet-i ağnâm, imdad-ı seferiye, hazariyye, sâlâriyye, bedel-i nüzûl, avâriz, ispençe...gibi vergilerin tarh ve tahsilinde görevlidirler. Kimi zaman da vergi toplamının yanında idari görevler de üstlenmişlerdir. (Özkaya-Akyıldız, 2006:19)

e. Hâce: Çoğulu *hacegân*'dır. Osmanlı bürokrasisinde önemli kalem âmirleri için özellikle de Divân-ı Hümâyün katipleri için kullanılmıştır. Divan gündeminin hazırlanması, müzakerelerin kaydı bunlar tarafından yapılırdı. Bunların maiyetinde halife ve şakirtleri de yer alırdı.(İpşirli, 1996:431) Devlet muhasebesinde müdür, yönetici anlamında kullanılır. Aynı zamanda devlet görevlilerinin yolsuzluk iddialarının soruşturulmasını da bunların kontrolünde yürütüldüğü bilinmektedir.

f. Halife: Çoğulu *hulefa*'dır. Devlet memuriyetinde bir kademedir. Muhasebe örgütünde şef kademesini ifade eder. Osmanlı'da muhasebe örgütü içinde görev alan *halife*, bir muhasebe şefidir. Ama aynı zamanda muhasebe örgütü içinde ya da devletin bir organında ortaya çıkan bir yolsuzluğu da denetçi sıfatı ile kovuşturan ve sonuca ulaştırıp, suçluların cezalandırılmasını mümkün kılan raporları düzenleyen kişidir. *Halife*, bu soruşturmayı bir *hâce*'nin yönetiminde yapardı.

g. Katip: Osmanlı bürokrasisinde işleri yürüten ve devlet yazışmalarını yapan kişidir. Reis-ül küttab'ın başkanlığında çalışan Divan Kâtipleri ve yine Divan üyesi olan Başdefterdarın yönetimi altında çalışan mali kayıtları ve hesapları tutan kâtipler en büyük kalem dairesini oluşturmuştur.(Findley,2014:61) Muhasebede defter kayıtlarını yapan kişinin unvanıdır. Memur anlamındadır. Kitabet mesleğinde kalemlerdeki görevleri mülazim, şâkird, kâtip, halife, serhalife, mübeyyiz, şerhli, bu arada mensup olduğu kalemin özelliğine göre ilâmcı, tezkireci, rûznâmecî, kesedâr gibi unvanlarla yükselebilmişlerdir. Özellikle XVII. Yüzyıldan sonra kalemden yetişerek sadrazamlığa yükselenler bulunmaktadır.(İpşirli,1999:194)

h. Hazinedar: Devlet hazinesini koruyan, devletin nakit varlıklarının bulunduğu yerin sorumlusu olan kişidir.

ı. Kise (Kisedar): *Kise*, altın ve gümüş paraların korunması için kullanılan, para konulan küçük torbadır. Aynı zamanda toplu para birimi olarak da kullanılır. Zamana ve

paranın rayicine göre değişen miktarı ile 1688'den sonra 500 kuruş, 50.000 akçe bir kise (kese) olarak kabul edilmiştir. (Pakalın, 1983:249) *Kisedar*, kasadan sorumlu kişi, kasiyer demektir. Bir başka ifade ile torbalardaki (kise) evrakın kayda geçirilmesinden ve resmi evrakın işleme konulması için gerekli masrafın temin edilmesinden sorumlu olan bir denetim görevlisi için de bu tabir kullanılmıştır.(Findley,2014:97)

j. Mütessellim (Teslimatçı): Beylerbeyi veya sancak beylerinin vekili olarak onların sefere gittiklerinde veya kendi görev yerlerinde bulunmadıkları zamanlarda yerlerine bakan ve vergileri toplayan kişilerdir. Sancağın devlet hazinesine ödemek zorunda olduğu para ile diğer gelirleri toplayıp zamanında göndermekle görevlidir.(Özkaya, 2006:204) Devlet adına bir borcu, tahsil edilen bir parayı kabul eden kişidir. Tanzimat'a kadar olan klasik dönem Osmanlı idaresinde özellikle taşra teşkilatında devlet adına tahsilde bulunan kişidir. Merkezi devlet örgütünde de muhasebe kadrolarında çalıştıkları görülmektedir.

k. Bakikulu: *Baki* kalan demektir, *kul* memur demektir. *Bakikulu*, devletin kalan alacağını tahsil eden memur demektir. *Başbakikulu* ise, *bakikullarının* başı ya da kıdemli *baki kulu* demektir.(Öner, 2005:198; Pakalın,1983:149) Osmanlı denetleme mekanizmasında, yukarda belirtildiği gibi teşkilatın içindeki yolsuzluklarda, örneğin muhasebede çalışanların yolsuzluğunda soruşturma için görevli kişi yine o organizasyonun içinde görev yapan kişiler arasından seçilirdi. Muhasebedeki yolsuzlukları hacc'e'nin ve halife unvanını taşıyan deneyimli muhasebecilerin yaptığına yukarda değinilmişti. Buna göre *bakikullarının* görev alanı, devletin alacağının tahsili ve mali suçlara ait davaların görülmesi ile ilgilidir. Burada iddia makamı vazifesi gören başbakikulu aynı zamanda maliyenin alacaklarının takibini yapmıştır.(Kütükoğlu,1999:518) *Bakikulu*'nun adına XVI. yüzyılın başlarında, Yavuz Sultan Selim (1512-1520) zamanında rastlanılmaktadır. *Başbakikulu* başkanlığında kurumsal olarak varoluşun ise, aynı yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Bakikullarının görevlerini yapabilmesi için defterdarlıktan kendilerine devletin tahsil edilemeyen alacağının bildirilmesi gerekiyordu. Bu nedenle bu kurumun Defterdarlık bünyesinde oluşturulduğu gözlenmektedir. XVII. Yüzyılın ortalarında *başbakikulu* başkanlığında altmış dolayında *bakikulunun* görev yaptığı bilinmektedir. Osmanlı'da tahakkuk muhasebesi uygulanarak, devletin vergi tahsilâtının yılın başında belirlenmesi mümkün hale geliyordu. Bu durumda yılın sonraki aylarında vergi tahsilâtının muhasebede izlendiği ve tahsil edilemeyen tutarların *bakikullarına* bildirildiği görülmektedir. Bu durumda bir inceleme elemanı değil, bir tahsil elemanı ve buna bağlı olarak tahsil olanaklarının araştırılması memuru gibi çalışmaları gerekiyordu.

Ancak, *bakikullarının* taşra teşkilatının vergi alacaklarının tahsili için de görevlendirildikleri ve eyaletlere gönderildikleri de görülmektedir. *Bakikullarının* eyaletlerdeki defterdarlıklarda da görev yaptıkları bilinmektedir. Bu durumda merkezden gönderilen *bakikulları* ya özel görevle eyaletlere gönderiliyordu ya da kadrosunda *bakikulu* bulunmayan eyaletlere zaman zaman gidiyorlardı.

Burada belirtilmesi gereken bir husus da *Başbakikulu Konağı* deyiminin sık sık kullanılmakta olmasıdır. Bu deyim devlete borçlu olanların tevkif edilerek hapsedildiği yer için kullanılır. *Başbakikulu*'na bağlı olduğu için bu deyim ile adlandırılmaktadır. Aşağıda ele alınan örnekte de *başbaki konağından*, gözaltına alınma yeri olarak söz edildiği görülmektedir. Burası, sadece hapisane değil devlete borcu olanların sorgulandığı bir yerdir.

Devlete borcu olanların borçlu olmadıkları yolunda iddialarının görüşüldüğü mahkemelerde *bakikullarının* devletin alacağına iddia makamı şeklinde görev yaptıkları da anlaşılmaktadır.

Mali tarihçiler, *bakikullarının*, aşağıdaki örneğin ait olduğu XVIII. yüzyılda önemli bir kurum haline geldiğini belirtirler. Ayrıca birçok başdefterdarın, yani Maliye Bakanı'nın *başbakikulları* arasından seçilerek atandığı da bilinmektedir.

Devletin bu önemli denetleme kurumu, Tanzimat'tan (1839) sonra kaldırılmış ve görevleri Maliye Müfettişliği oluşturularak onlara verilmiştir. (Pakalın,1983:149)

l. Mukabeleci: Osmanlı muhasebe düzeninde alt düzey iç denetimi yapan, yani kayıtların doğruluğunu inceleyen bir denetçi daha vardır. Mukabeleci bu iç denetçinin adıdır. Ancak muhasebe düzeninde mukabele departmanının yer aldığını, burasının kendisine verilen defter tutma görevlerini yerine getirdiğini belirtmek uygun olacaktır.

Bunların dışında Osmanlı mali yönetiminde görev alan birçok kişi daha vardır. Çalışmanın sınırları itibarı ile bunların hepsine değinmek mümkün değildir. Ancak, aşağıda sözü edilen örnekte adı geçen iki unvan üzerinde durmak uygun olacaktır. Bunlardan birisi *kaymakam'dır*. Bu idari bir görevi ifade etmektedir. Sadrazamın sefer veya herhangi bir nedenle hükümet merkezinden ayrılması halinde vezirlerden ikinci vezir vekâlet eder. Bu görevi süresince ona kaymakam paşa veya kaymakam denirdi.(Pakalın,1983:219-220) Bir de *mübaşir* unvanlı kişiden söz edilmektedir. Bu unvana sahip olan kişi ise, kendisine teslim edilen belgeleri, eşyayı ya da parayı götürüp yerine teslim eden kişidir. Kimi zaman geçici olarak bazı emirleri yerine getiren kişi olarak da adı geçmektedir. (Özön,1979)

4. MÜSÂDERE KURUMU

Ele alınan örneğin açıklamalarının daha iyi yapılabilmesi için, Osmanlı mali düzeninde ve hukukunda *müsâdere* kavramının ne ifade ettiğini ve hangi nedenlerle *müsâdere* yapıldığını ortaya koymak gerekmektedir. Sözcük anlamı ile “*müsâdere*” ısrarla istemek, zorla almak, çekip almak ifadelerini taşır. Devlet tarafından hazineye gelir kaydetmek veya bir süre koruma altına almak üzere ceza veya tedbir olarak bir mala el konulma tasarrufudur. Özellikle kamu görevlilerinin haksız yollarla elde ettikleri gelir veya emlakın tamamına veya bir kısmına devletin el koymasını ifade eder.(Tomar,2006:66) Bu yöntem önceleri devlet malını zimmetine geçirenlerle isyancılar hakkında uygulanan bir ceza iken zamanla merkezi yönetime siyasi ve ekonomik menfaat sağlamak amacıyla başvuru bir araç olmuştur. Bir tür mali cezadır. Mali konularda birçok ceza vardır.(Cin-Akyılmaz,1999:226) Ama *müsâderenin* bu cezalar içinde ayrı bir yeri vardır. Malına el konulan kişiler devlet görevlisi olabileceği gibi yasa dışı mal edinen ülkenin zenginleri de olabilir. Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) döneminde Çandarlı Halil Paşa, Bizanslılardan rüşvet aldığı bahanesiyle idam edilmiş ve mal varlığına el konulmuştur. Yasa dışı varlık elde edenlerin mallarının *müsâderesinde* o kişinin öldürüldüğü ya da kendisinin ölümünün beklendiği görülmektedir. Aşağıda ele alınan örnekte Abdi Paşa'nın vefatından sonra *müsâdere* kararının alındığı görülmektedir. Tarihte, vefat beklemeden ya da öldürülmeden de o kişinin mallarına el konulduğuna rastlanılmaktadır. Ne var ki tarihçiler, genellikle *müsâderenin*, Osmanlı'nın kabul edilmesi güç bir uygulaması olduğunu da belirtmektedirler. (Mustafa Nuri Paşa,1992:102)

Osmanlı'nın *müsadere* kurumunu İslamiyet'ten aldığı bilinmektedir. Örneğin Hazreti Ömer zamanındaki uygulamaya göre, göreve getirilen bir üst düzey kamu görevlisinin göreve başlarken mallarının dökümünün istendiği, görevden ayrıldığı zaman da aynı istekte bulunulduğu ve aradaki malların açıklanmayan kısımlarına devletin el koyduğu ileri sürülmektedir.

Müsadere'nin dayandığı hukuki görüşe göre, varlıkların yolsuzlukla elde edilmesi, yasa dışı yollarla elde edilmesi müsadere nedenidir. Ama bunların yanında, devlet görevlilerinin edindiği mal, para ve çeşitli varlıkların şahsa değil o kişinin işgal ettiği makama ait olması gibi bir görüş de vardır.

Dolayısı ile buna göre, devlet görevlisinin vefatı halinde, görevi sırasında edindiği malların devlete devredilmesi gereği vardır. Uygulamada *müsâdereye* karar verilince malların *bakikulları* tarafından tespit edilmesi, müsadereye muhatap olanın kendisinin, bu kişinin mallarını korumakla görevli olanların ya da bu malların yerlerini bilenlerin, gerekirse hapis ile cezalandırılması ve yine gerekirse soruşturulmanın baskı ile yapılması gibi yollara dahi başvurulduğu anlaşılmaktadır. Aşağıda ele alınan örnekte bu davranışları görmek mümkündür. Ancak, bir yandan da veraset anlayışının kabul gördüğü ve malların müsadere sırasında mirasçılara geçimleri için pay verildiği de görülmektedir. Aşağıda ele alınan örnekte bu veraset anlayışının da uygulandığı dikkati çekmektedir.

Müsadere uygulamalarının Osmanlı'da sıklaştığı dönemlerin, ya devletin harp ve benzeri nedenlerle yeni mali kaynaklara ihtiyaç duyduğu zamanlarda ortaya çıkması ya da büyük savaş bozgunları sonrasında, mağlubiyete neden olanların (bazen idam edildikten sonra) mallarına el konulması biçiminde görüldüğü anlaşılmaktadır. Aşağıda inceleme konusu yapılan örnek, 1789-1790 yıllarında Belgrad'ın elden(Sakaoğlu,1999:414) çıkması sırasında gerekli askeri davranışta bulunmadığı gerekçesi ile, orada görevli Serasker Abdi Paşa'ya dönük olarak alınan müsadere kararının uygulanması ile ilgilidir. Bu son duruma tarihte birçok örnek vermek mümkündür.1683-1699 seneleri arasında ve diğer bazı buhranlı dönemlerde vakanüvis tarihlerinde birçok müsadere kaydedilmiştir. 1684'te Trablusşam valisi Hasan Paşa'nın 50 milyon akçe, maktul sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın 225 milyon akçe, 1686'da Vezir Kara İbrahim Paşa'nın 172 milyon akçe, 1688'de Yusuf ve Ali ağaların 115 milyon akçe tutarındaki servetleri hazineye alınmıştır. Köprülüzade Mustafa Paşa, haksız kazanıldığı gerekçesiyle birçok müsadere yapmıştır. II. Mustafa'nın saltanatının ilk yıllarında (1695-1697) yine birçok müsadere olayı yapılmıştır. 1703'te Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin müsadere edilen malının nakit tutarı 49 362 540 milyon akçedir. Lale devri sonunda 1731-2 yılının sonuna değin Damat İbrahim Paşa'nın ve kethüdası Mehmet Efendi'nin toplam 1 771 780 800 akçelik servetleri hazineye alınmıştır. Bu miktar bir yıllık gelir bütçesinin üzerindedir. (Tabakoğlu,1985:297-298)

Öte yandan, aşağıdaki örneğin ele alındığı XVIII. yüzyılın sonları, müsadere uygulamasının yaygınlaştığı dönem olarak dikkati çekmektedir. 1768-1774 Osmanlı Rus savaşları yıllarında iş adamlarının vefatlarından sonra terekelerine hazinece el konulduğu ve kalan malların %40'nın alındığı bilinmektedir. Burada ele alınan örnek bu yıllardan yaklaşık yirmi yıl sonraya rastlamakta olup, Abdi Paşa'nın varlıklarına el konulması olayının zamanın normal uygulamalarından olduğu anlaşılmaktadır.

Nihayet, XIX. yüzyıla girildiğinde birçok konuda olduğu gibi bu konuda da gelişmeler bekleniyordu. Ama yüzyılın başlarında böyle olmadı. Osmanlı Padişahı II. Mahmut (1808-1839) iki sorunla karşılaşmıştı. Bunlardan birisi Yeniçerilerin ortadan kaldırılması idi. İkincisi de devletin yönetimini Rumeli’de ve Anadolu’da ciddi biçimde tehdit eden, köy ağaları türü olup, adına *Ayan* denilen sınıfın yok edilmesi gereği idi. II. Mahmut, yeniçeri başlarının mallarına el koymuş ve *ayan* sınıfının yok edilmesi için *müsadere* usulünü etkin bir biçimde kullanmış ve *ayan* sınıfının mallarına el konulmasını emretmiştir.

Birçok eski uygulamanın kaldırılmasında olduğu gibi bu fevkalade sorunlar yaratan ve hem toplumdaki ve hem de devlet idarecilerinden sürekli eleştiri alan *müsadere* uygulamasının 3 Kasım 1839 tarihli Tanzimat Fermanı ile kaldırıldığı gözlenmektedir. *Müsadere* uygulamasına son verilmesi, sözü edilen fermanla mahkeme kararı olmaksızın kimsenin malına el konulamayacağı esasının beyan edilmesi ile mümkün olabilmiştir.

Bir ülkedeki mali soruşturmanın ve denetlemenin, mali sistemin uygulaması olduğu, soruşturmayı ve denetlemeyi yapacak kişilerin mali sistem içindeki kişiler tarafından yapılmak zorunda bulunduğu ve devletin hukuki yapısına uygun olması gerektiği bilinmektedir. Eğer bu mali soruşturma ve denetleme Osmanlı İmparatorluğu gibi, bir yandan köklü geleneklere ve kurumlara bağlı bir devlette ve bir yandan da hem İslami ve hem de Türklerin toplumsal yapılarına bağlı olarak ortaya çıkan örfi uygulamaları içeren bir ülkede yapılıyorsa, kuşkusuz incelenmeye değer bir nitelik taşımaktadır.

Müsadere usulü gibi tartışmalı bir konudaki soruşturma, denetleme ve uygulama, Osmanlı’nın zorlandığı bir konu niteliğini taşımaktadır. Yerleşmiş ve gelişmiş bir mali sistemi ve muhasebe kayıt düzeni olmasına ve hem de bir yandan İslami geleneklere ve bir yandan da örfi uygulamalara bağlı bir yapıyı bünyesinde taşımasına rağmen oldukça zordur. Bu durumda konunun tartışmalı olması doğaldır. Nitekim XVIII. yüzyıl sonundan itibaren giderek çağdaş uygulamalara yönelik bir devlet yapısı ortaya çıktıkça konunun daha fazla tartışıldığı gözlenmektedir. Bu kadar sosyal ve mali yapıya uymakta güçlük çeken bir uygulamanın, ancak Padişah’ın gücü ile uygulanabilmesi mümkündür. Nitekim ele alınan örnekteki *müsadere* uygulaması, Padişah’ın emirleri doğrultusunda yürütülmüş ve baştan sona Padişah tarafından izlenmiştir.

Burada ayrıca belirtmek gerekmektedir ki, uygulamayı yürüten Padişah III. Selim (1789-1808) bürokratik uygulamalara fevkalade önem veren ve ele aldığı işi bütün ayrıntıları ile izleyen ve uygulayan bir karaktere sahip bir Padişah olarak tanınmaktadır. Padişah, müsadereye ilişkin olarak neşrettiği bir hatt-ı hümayunda niyetinin yetim malı ve kendi emeği ile servet edinmiş kimselerin malına dokunmak olmadığı ancak devlet kapısında zengin olmuş kimselerden ölenlere ait malların ne ölenin varislerine ne de sultanın kendisine ait olduğunu vurgulamış. Bu malların din ve devlet uğrunda harcanmak üzere hazineye alınacağını belirtmiş. Bu uygulamanın kendinden önceki padişahlar zamanında da farklı olmadığını ifade etmiştir.

5. XVIII. YÜZYILIN SONLARINDA BİR MÜSADERE UYGULAMASI VE BU UYGULAMA İLE İLGİLİ MALİ SORUŞTURMA VE DENETLEME

a. Müsadere Uygulamasına Muhatap Olan Abdi Paşa Kimdir?

Büyük Abdi Paşa ile ilgili bilgiler, büyük tarihçi Cevdet paşanın eserinde ve Sicill-i Osmanî’de yer almaktadır.(Ahmed Cevdet Paşa,1973:454; Mehmed Süreyya,1996) Abdi Paşa, bir Osmanlı Paşası’nın oğlu olup, sarayda yetişmiş ve önemli mevkilere gelmiştir. Daha sonra vezir rütbesi ile Balkanlara gönderildiği ve oradaki yararlı hizmetleri nedeni ile önce vezir rütbesinin verildiği, sonra o bölgede ve Anadolu’da kimi eyaletlerde valilik yaptığı görülmektedir. Daha sonra (1786) yeniden Rumeli’de görevlendirilmiş ve Belgrad’daki askeri kuvvetlerin başı yani Serasker olmuştur. Ancak Belgrad’ın düşmesinden sonra gözden düşmüş ve 1204/ 1789-1790) yılında vefat etmiştir. Ahmet Cevdet Paşa, onu Belgrad’ın düşmesinde suçlu olarak görür, yasa dışı yollardan varlık edindiğini ileri sürer ve devletin onu cezalandırmayı düşündüğü sırada Belgrad’ın düşmesi sonrası geri çekilirken, dönüş yolunda vefat ettiğini belirtir.

1789 ve 1790 Yılları İmparatorluğun Balkanlarda gerileme yaşadığı yıllardır. Bu gerileme içinde Belgrad’ın kaybedilmesinin özel bir yeri vardır. Çünkü Osmanlı’nın Balkanlardaki askeri hareketlerinde Belgrad her zaman bir üst olarak kullanılmıştır. Belgrad kuşatıldığı sırada, Morova’da bulunan Serasker Abdi Paşa’nın Belgrad’a yardıma gelmediği ileri sürülmektedir. O sırada Belgrad kalesinde altı aylık yiyecek bulunuyordu ve Abdi Paşa yardıma gelse idi Belgrad’ın daha uzun süre dayanacağı ve kolayca teslim olmayacağı belirtiliyordu. Abdi Paşa savunmasında Belgrad’a gelmek için araba bulamadığını bahane olarak belirttiği anlaşılmaktadır. Karşı taraf ise, Abdi Paşa’nın askerini ve malzemelerini nakil için gerekli araçlara sahip bulunduğu ileri sürmektedir. Abdi Paşa’nın Belgrad’ı kuşatanlarla çarpışmayıp, Niş’e çekilmesi Osmanlı başkentinde onun ihaneti olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

Abdi Paşa’nın vefatından sonra eşinin ve cariyelerinin Balkanlar’dan Anadolu’ya geldiği ve Paşa’nın memleketi olan Kütahya’daki çiftliklerinin başına geçmek istediği anlaşılmaktadır. İşte Abdi Paşa hakkında müsadere kararının, yani mallarına el koyma kararının bu sırada verildiği ve Padişah’ın bu yoldaki fermana dayanarak malların devlete devri uygulamasına başlandığı anlaşılmaktadır.

b. Abdi Paşa’nın Mallarına El Konulması Prosedürü

Abdi Paşa’nın mallarına el konulması Padişah fermanı ile başlar. Bu ferman bulunamadığından burada üzerinde durulmamaktadır. Ama Padişah’ın sonraki kararlarından bu fermanın var olduğu anlaşılmaktadır. Padişah, müsadere işlemi ile başından sonuna kadar ilgilenmiştir. Padişah bu konuda Sadrazam ile sürekli yazışmıştır. Bu yazışmalardan yedisinin orijinalinin fotokopisi ve transkripsiyonu Ek. 1-7’de yer almaktadır. Bu fotokopiler Sadrazamın Padişah’a soruşturma ve denetleme aşamalarında yazdığı yazılardır. Padişah bu yazıların üzerine yapılacak işlemi kayıt etmiş ve Sadrazam her uygulama aşamasında Padişah’a bilgi sunmuş, Padişah da görüşünü emirlerini Sadrazamın yazısının üzerine not düşerek Sadrazama bildirmiştir. Bu yazışma ve emir alma Osmanlı’nın usulüdür. Padişah Sadrazam ile muhatap olur, emirlerini ona verir. Bu emir verme işlemi, Sadrazamın arz ettiği yazısının üzerine konulan not ile yerine getirilirdi. Yani Padişah genellikle ayrı yazmazdı.

Ekte yer alan yedi yazının her biri soruşturmanın, denetlemenin bir aşamasını oluşturmaktadır. Aşağıda bu yedi aşama üzerinde aşağıda sırası ile durulmuştur.

İlk aşama: Soruşturmanın ilk aşamasında Kütahya’da devletin teslim işleri ile ilgili memuru (teslimatçı) Seyyid Abbas Ağa İstanbul’a bir rapor gönderir. Bu raporu Sadrazam (Başbakan) Padişaha sunar.(Ek:1) Abbas Ağa şu hususları Sadrazam’a yazmış, Sadrazam da Padişah’a bildirmiştir.

- Abbas Ağa, aldığı emir üzerine soruşturmayı ve araştırmayı yapmıştır. Bu araştırma sonucunda aşağıdaki para ve mücevherlere el koymuş, yani teslim almıştır.

- Paşa’nın kethudasının (Paşa’nın idari ve mali işleri ile meşgul olan adamı) evinde mühürlü bir çekmede 8732 altın,

- Hanzade Bekir Ağa’nın (Paşa’nın bir başka adamı) evinde çok sayıda mücevher, 1000 altın ve 6.000 guruş,

- Parmakören çiftliğinde 17 sandık değerli eşya,

- Saka Mehmet’in (Paşa’nın sucusu) evinde gömülü olarak 2738 altın ve içinde 500 altın bulunan iki kise (kumaştan yapılmış para torbası) bulunduğunu belirtmekte ve bunlara el koyduğunu bildirmektedir.

Sadrazam’ın yazısında Abbas Ağa’nın raporunda ayrıca, kethüdanın, Bekir Ağanın, Saka Mehmet’in ve Yaralı Mehmet adı ile anılan bir başka ilgilinin tevkif edildiği de belirtilmektedir. Abbas Ağa bulunan nakit ve malları ne yapacağını ve tevkif ettiği kişileri İstanbul’a gönderip, göndermeyeceğini merkezden sormaktadır.

Sadrazamın bu raporu padişaha arz etmesi üzerine Padişah (Ek 1) raporun üzerine kararını yazar. “*Kütahya’da tevkif edilen suçlular İstanbul’a gönderilsin, nakit ve malların envanterini Seyyid Abbas çıkarısın ve İstanbul’a göndersin*”.

İkinci aşama: Sadrazamın Padişaha verdiği bilgiler şöyledir. Tevkif edilen suçlular ile paşanın eşi ve cariyelerinin İstanbul’a gönderilmiştir. Paşanın bulunan ve el konulan malları da Kütahya’da üst düzey devlet görevlisi, haccagandan Abdülkerim efendi ve damadının sorumluluğunda İstanbul’a gönderilmiştir.(Ek 2) Padişah, bu bilgiler kendisine ulaştınca İstanbul’un idari görevlisine yani Kaymakam Paşa’ya mücevherat ve değerli eşyaların kendisine gönderilmesini emreder.

Üçüncü aşama: Suçluların İstanbul’da sorgulanmaları bu aşamayı oluşturmaktadır. (Ek 3) Sadrazam sorgulama ile ilgili Padişaha bilgi sunar. Sorgulama işi, merkezi devletin mali yönetiminin ve muhasebesinin üst düzey görevlisi *defterdar* tarafından yürütülmüştür. Sorgulama bilgileri arasında Paşa’nın kethüdasının yanıtları şunlardır : “*Paşa öldükten sonra eşi Rumeli’den Kütahya’ya geldi, her şey benim kontrolüm altında ve mühürlü idi. Paşanın eşi bana bunları korumamı söyledi. Ben de onların ekmeğini yemiş ve iyiliklerini görmüş birisi olarak onları sakladım, ama dokunmadım...*” .

Sadrazam, Padişaha suçlulardan erkeklerin Başbakikulu Konağı’na konulduğunu; Paşanın eşi ve cariyelerinin de Haseki (sarayda üst düzey görevli) konağında gözaltına

alındığını bildirir. Ne yapılması gerektiğini sorar... Padişah, sorgulamanın devam etmesini Sadrazamın yazısının üzerine yazar. (Ek: 3)

Dördüncü aşama: Sadrazam soruşturma sonuçlarını bir kez daha Padişaha bildirir. Bu kez Paşanın eşinin ve cariyelerinin sorgulamada söylediklerini Padişahın bilgisine sunmuştur.(Ek:4) Paşanın eşi, kethüda ve öteki kişilerin evlerinde ve onların kontrolündeki çiftliklerde bulunanlardan başka bir şey olmadığını açıklamıştır. Ancak Sadrazam, devam eden soruşturmalarda, daha önce bulunanlara ek olarak, Cariyelerden Ayşe’de 260 adet kolye haline getirilmiş altın bulunduğunu ve Saka Mehmet ile Yaralı Mehmet’in sakladıkları ek altınların da ortaya çıkarıldığını bildirir.

Padişah ek bulgular dolayısı ile daha başka para ve malların bulunabileceğini not olarak yazar ve soruşturmanın devam etmesini ister.(Ek:4)

Beşinci aşama: Sadrazam soruşturmaya devam ettiklerini, defterdar efendinin suçluları ve Paşa’nın eşini yeniden sorguladığını, her birinin yazılı ifadelerinin alındığını, onların da bulunan para ve mallardan başka bir şeyi bilmediklerini söylediklerini belirtir. Ama bu sorgulama aşamasında yeni suçlulardan söz eder. Bunlar, Paşanın mübaşiri (Paşa’nın yazışmalarını –mektuplarını- yerlerine ulaştıran ve gelen belgeleri alıp saklayan devlet görevlisi kişi) Hulusi İsmail efendi ve Paşanın hasekisi (ev işlerine bakan adamı) İbrahim’in de tevkif edildiklerini ve Başbakikulu konağında hapsedildiklerini yazar.(Ek 5) Bunların alınan yazılı ifadelerinde bir şey bilmediklerini söylediklerini belirtir. Kethüda’nın da bunlar hakkında iyi olduklarına ve suçsuz bulduklarına dair söylemi olduğunu açıklar.

Padişah sinirlenmiştir. Yeni suçluların bulunması, Padişah’ı başka suçluların da olabileceği endişesine sevk etmiştir. Soruşturmanın devam ettirilmesini sert bir dille emreder ve Sadrazam’ın sözünü ettiği yeni bulunan suçluların, soruşturma sonucunda sürgüne gönderilmelerini, Sadrazamın yazısının üzerine koyduğu not ile emreder.(Ek: 5)

Altıncı aşama: Padişah aldığı bilgiler üzerine Paşa’nın eşi ile cariyelerinin salıverilmesini Kaymakam Paşa’dan ister. Böylece Paşanın eşi ve cariyeleri serbest bırakılmış olurlar. (Ek: 6)

Yedinci aşama: Aradan geçen zaman içinde Paşa’nın mirasçısı bir hanım, Şerife Emine hanım ortaya çıkar. Ve paşanın mallarından miras payı ister. Sadrazam, konuyu Padişaha arz etmek gereğini duyar.(Ek:7) Sadrazam, miras iddiasında bulunan kadının dilekçesi üzerine gerekli araştırmayı yapmış ve doğruluğunu anlayınca, el konulan malların nerelere verildiğini Defterdar kanalı ile soruşturmuştur. Defterdar, Paşanın el konulan nakit ve mallarının yarısının devlet Tersanesinin ihtiyaçlarını karşılamak için verildiğini, kalan yarısının da silah yapım atölyesine (cebehane), top yapım atölyesine (tophane) ve ordunun müzik takımının (mehter) ihtiyaçlarının karşılanması için sarf edildiğini tespit etmiştir. Elde hazır bir değer kalmadığını ortaya koyan bu bilgileri Padişaha sunan Sadrazam, Kütahya’da paşanın ortaya çıkacak başka mallarından gelen paralardan 1500 kuruşun Paşanın mirasçısına verilmesinin uygun olacağını da Padişaha arz eder. (Ek: 7). Padişah Sadrazamın yazısının üzerine bu görüşün uygun olduğunu belirtmekle yetinir.

Sekizinci aşama: Aradan bir süre geçtikten sonra Sadrazam Padişaha yine bir konuyu arz etmek ihtiyacını duyar. Bu kez suçlulardan Paşanın mübaşiri (Paşa’nın mektuplarını

yerlerine ulaştıran ve yazışmalarını saklayan görevli kişi) Hulusi İsmail'in hapiste çok hastalandığını, durumunun ağırlığının doktor tarafından tespit edildiğini belirtir (Ek 8). Bu durumda mahkûmun iyileşene kadar evine gitmesini Padişah'a teklif eder. Mahkûm iyileştikten sonra ya hapse ya da sürgüne gönderilecektir. Bu seçenekleri Padişaha sunar. Padişah Sadrazamın isteğini uygun bulur. Mahkûmun evine gitmesine izin verir. Ancak iyileştikten sonra Rodos adasına sürgüne gönderilmesini de emreder

Bu soruştırmada Kethüda, Saka Mehmet, Yaralı Mehmet, Bekir Ağa, Mübaşır Hulusi İsmail, Paşanın hasekisi İbrahim suçlu bulunmuş ve anlaşıldığına göre kethüda başta olmak üzere çoğu sürgüne gönderilmiştir. Kadınlar ise (Paşanın eşi ve cariyeleri) tespit edilen mücevherleri alınarak serbest bırakılmışlardır.

Kıymetli eşyalar ve mücevherler Padişaha verilmiş, kalan nakit ve altınlar ise devletin askeri fabrikalarına (tersane, silah ve top yapım atölyeleri) ve mehter takımının ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılmıştır.

6. SONUÇ

Bu bildirinun ortaya koyduğu iki grup sonuç vardır. Bunlardan ilki mali yönetim ile ilgilidir. İkincisi de denetim ve soruşturmanın ortaya koyduğu sonuçlardır.

- Osmanlı'da mali yönetimin üst yapısı ile ilgili görünüm tüm yetkiyi elinde bulunduran Padişah'tan başlamaktadır. Padişah'ın temasta bulunduğu *Sadrazam* (başbakan), bugünkü Bakanlar kurulu ile eř anlam taşıyan *Divan-ı Hümayun* ile bütünlük halinde ikinci kademeyi oluştırmaktadır. Mali işleri yürüten *başdefterdar*, Maliye Bakanı yetkisi ile *Divan-ı Hümayun*'un önde gelen üyesidir. *Başdefterdar*'ın alt yapısının başında bulunan iki *defterdarı da* (*Rumeli Defterdarı* ve *Anadolu Defterdarı*) üst kademe mali yönetimin parçası olarak görmek olanağı vardır. Osmanlı'nın denetim yapısı bu üst düzey yönetim tarafından yönlendirilmektedir.

- Osmanlı'nın mali işlerini, muhasebe kayıt işlerini yürüten ve bunun yanında denetim, soruştırma işlerini yürüten bir de alt yapısı vardır. Bu alt yapı yukarda belirtilen defterdarlara bağlı organizasyon içinde yer alır. Bu alt yapı, mali işler ve muhasebe örgütü olarak görülür. Muhasebe alt yapısı *kalem* denilen departmanlar halinde örgütlenmiştir. Bu kalemlerde görev yapanların, yani muhasebe işlerini yürütenlerin en üst kadro ünvanları *hace* (çoğulu *hacegan*)dır. Onun alt kademesi *halife* (çoğulu *hulefa*) olarak adlanır. Bu iki unvan üst kademe yöneticilere aittir ve bunlar muhasebe kayıtlarının doğruluğundan sorumludurlar, mali raporları düzenlerler ve defterdara yardımcıdırlar ve zaman zaman denetleme de yaparlar. Daha alt kadrolarda *katip* (kayıt işlerini yürüten), *hazinedar* (devletin hazinesinin kayıtlarını yürüten), *kisedar* (nakit kasasının sorumlusu) gibi kişiler vardır. Bunlar mali yönetimin, muhasebe defterlerinin tüm işlemlerini yürüten ve hazine ile kasa yönetimini yürüten kadrolardır.

- Osmanlı'nın tahsilât, tahsilâtın yapılması ve yönetimi ile ilgili hareketli mali alt yönetim kadroları da vardır. Yukarda belirtilen kadroların masa başında iş yapmalarına karşın, bu kadrolar kendisine gösterilen görev yerlerinde bulunurlar ve o iş bitince başka bir iş yerinde görev alırlar. Bu kadroların unvanlarını da şu şekilde sıralamak olanağı bulunmaktadır. *Nazır* (sözcük anlamı olarak nezaret eden kişi) kiraya verilen gelir yerinin

kontrolünü yürüten kişidir. *Emin*, bir devlet kurumunun mallarına, belgelerine sahip çıkan orasını bekleyen kişidir. Örneğin *defter emini* muhasebe defterlerini koruyan, istenildiğinde onları ortaya çıkarıp, ilgili kişiye veren kişidir. *Teslimatçı*, malı ya da parayı teslim alan devlet görevlisidir. *Muhassıl*, devlet gelirlerini tahsil eden; *kethüda*, devlette ya da özel kesimde bir birimin idari ve mali işlerini yürüten kişidir.

Yukarıdaki açıklamalar, mali yönetimin, dikey ya da yatay olarak birbirine bağlı fevkalade sağlam ve asırlar boyu fazla değişiklik göstermeden devam eden üst ve alt kadrolarının bulunduğu göstermektedir.

- Denetim ve soruşturma olarak ele alındığında bağımsız kadroların varlığı dikkati çekmektedir. *Bakikulları* bunun örneğidir. *Bakikulları*, başkanları olan *başbakikulu* kanalı ile doğrudan *defterdara* bağlı olarak çalışmaktadır. Onlar devletin alacaklarının tahsil edilmesinde aktif rol oynarlar, soruşturmalarda görev alırlar, bu işleri yürütmek için hapisaneleri dahi vardır. *Bakikulları*, XVI. yüzyıl başlarında ortaya çıkmış ve Tanzimat'a (1839) kadar varlığını sürdürmüş bir devlet denetleme organıdır. *Hacegan*, *halife* gibi kadrolarda görev yapan üst düzey maliye ve muhasebe yetkilileri ise zaman zaman denetleme ve soruşturma işleri ile görevlendirilirler. *Teslimatçı* gibi kadrolarda görev yapanlar ise denetleme ve soruşturmalarda fiilen görev alırlar ve kendisine söylenen işleri yaparlar.

- Osmanlı'da yolsuzluğun üstesinden gelmek için oluşturulmuş bir kurum vardır. Bu kurumun adı *müsadere*'dir. Bu kavram, yüksek seviye devlet memurlarının görevleri sırasından edindikleri yasa dışı varlıklarına devlet tarafından el konulmasını ifade eder. Hukuki varlığını İslamiyet'ten ve Osmanlı'nın mali ihtiyaçlarının karşılanması gibi pratik nedenlerden alır. Bildiride bu konudaki bir soruşturma örneği ele alınmıştır.

- XVIII. Yüzyılın sonlarında Padişah'ın kendisinin yürüttüğü bir soruşturma örneği, Osmanlı'nın hukuki yapısını, mali prosedürün işleyişini ve ortaya koyduğu sonuç tablosu açısından ilginç sonuçlar göstermektedir. Bu sonuçları aşağıdaki gibi sıralamak olanağı vardır.

+ *Müsadere* gibi hukuki niteliği tartışmalı bir operasyonu ancak Padişah yürütebilmektedir. Bu durum, XVIII. yüzyılın sonlarında mahkeme kararı olmadan devletin bir kişinin mallarına el konulmasının güçlüğü göstermektedir.

+ Olay, Orta Anadolu'nun bir kentinde (Kütahya) ortaya çıkmakta, ama merkezden yönetilmektedir. Söz konusu soruşturmanın muhatabı bir Osmanlı Paşası'dır (Büyük Abdi Paşa). Soruşturma onun nakit, mücevherat ve taşınabilir değerli eşyalarına el konulması prosedürünü içermektedir. Bir de taşınmaz malları vardır. Onlara el konulması aşamasının başlangıcı ile ilk büyük aşama sona ermektedir.

+ *Defterdar*, *başbakikulu* ve *teslimatçı* gibi unvanlara sahip devletin mali görevlileri, *Sadrızamın*, yani Başbakan'ın yönetiminde fiilen soruşturmayı yapmakta ve Paşa'nın mallarına el koymaktadırlar. *Sadrızam* her aşamayı Padişahın bilgisine sunmakta ve Padişah'ın vereceği emir sonraki aşamayı oluşturmaktadır. Sonra da parasal mallar, devletin askeri harcamalarına tahsis edilmektedir. Değerli eşyaların Padişah'a verilemesi de ilginçtir.

+ Paşa'nın saklanmış nakit paralarının ve mücevherlerinin ortaya çıkarılmasında hapishane de dahil tüm sıkıştırma yollarının denendiği ve bu aşamaların görevlendirilen *defterdar ve bakikulları* kanalı ile yapıldığı gözlenmektedir. Paşa'nın mallarının saklanması işini yaptığı anlaşılan *kethuda, kethudalık* mesleğinin (idari ve mali işlerle görevli) önemini ortaya koymaktadır.

+ Paşa'nın eşi ve cariyelerinin sorgulanmasında fevkalade hassas davranıldığı onların Haseki'nin evinde konuk edilerek sorgulandıkları ve Paşa'nın onlara verdiği ziynet eşyalarına el konulduktan sonra salıverildikleri dikkati çekmektedir. Oysa nakit paraları saklayan bütün erkek görevliler hapis ve sürgün cezası ile cezalandırılmışlardır. Ama hasta olan hükümlünün evinde tedavisine izin verilmesi hukukun bir inceliği olarak ortaya çıkmaktadır.

+ Bu soruşturmada üzerinde durulması gereken bir başka husus ise, mallarına el konulan kişinin ortaya çıkan mirasçılarının haklarının devlet tarafından kabul edilmesi ve onlara bir pay verilmesine çalışılmasıdır.

KAYNAKLAR

Ahmed Cevdet Paşa (1973), Tarih-i Cevdet, 4. Cilt, Gençlik Basımevi, İstanbul.

Akgündüz, Ahmet (1991), Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, Cilt 1, İstanbul.

Canatar, Mehmet (2002),“Kethüdâ”, İslam Ansiklopedisi, Cilt 25.

Cin, Halil ve Akyılmaz. Gül(2009), Türk Hukuk Tarihi, 3. Baskı, Konya.

Findley, Carter (2014), Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform Babiâli, 1789-1922,Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Genç, Mehmet (2006), “Nâzır”, İslam Ansiklopedisi, Cilt 32.

Güvemli, Oktay (2000), Türk Devletleri Muhasebe Tarihi, Osmanlı İmparatorlu Tanzimat'a Kadar, Cilt 2. İstanbul.

İnalçık, Halil (2007), “Padişah”, İslam Ansiklopedisi, Cilt 34.

İpşirli, Mehmet (1999), “Osmanlı Devlet Teşkilatı”, Osmanlı Devleti Tarihi, Cilt 1, İstanbul.

İpşirli, Mehmet (1996), “Hâcegân”, İslam Ansiklopedisi, Cilt 14.

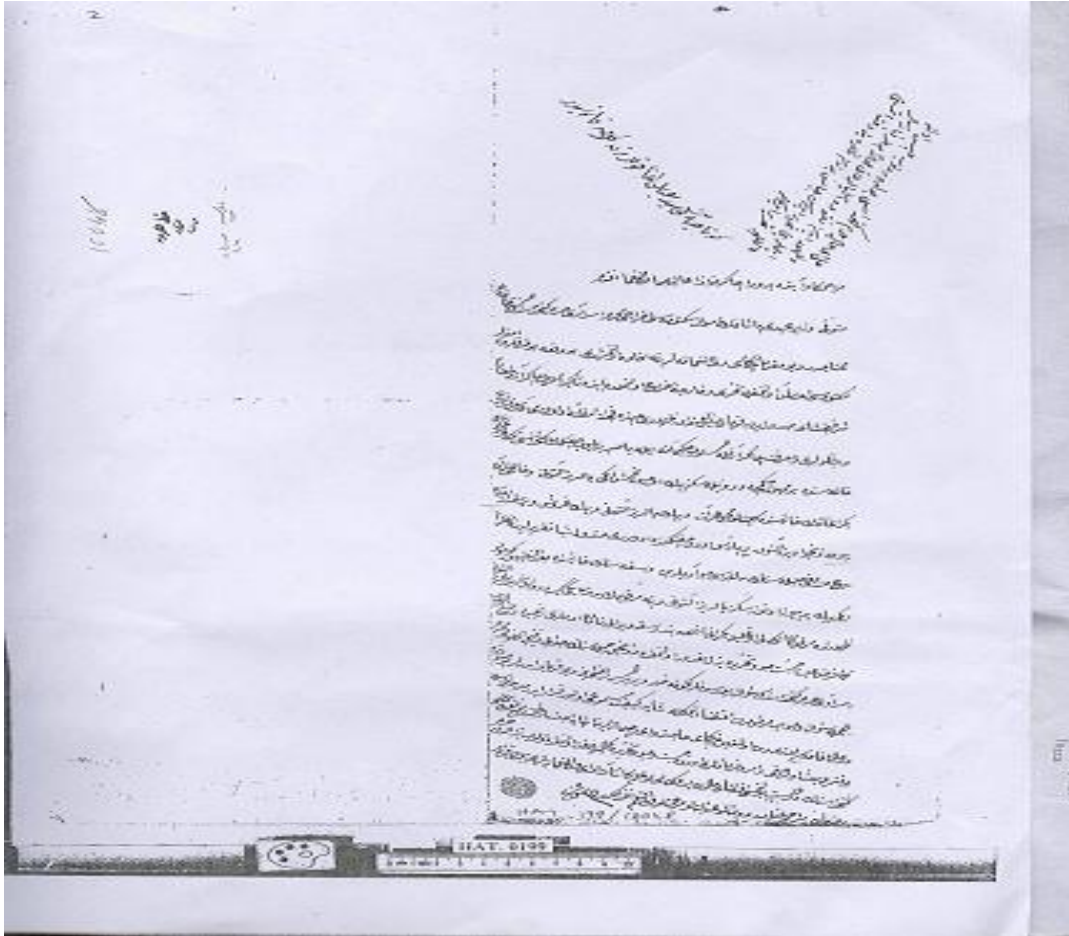
Kütükoğlu,Mübahat (1999), “Osmanlı İktisadi Yapısı' Osmanlı Devleti Tarihi, Cilt 2. İstanbul.

Mehmed Süreyya (1996), Sicill-i Osmani, Cilt 1, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Mustafa Nuri Paşa (1992), Netayic-ül Vukuat, Kurumları ve Örgütleri ile Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu, Cilt 2, Ankara.

- Öner, Erdoğan (2005), Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare. 2. Baskı, Ankara.
- Özkaya, Yücel (2006), “Mütesellim”, İslam Ansiklopedisi, Cilt 32.
- Özkaya, Yücel-Ali Akyıldız (2006), “Muhassıl”, İslam Ansiklopedisi, Cilt 31.
- Özön, Mustafa Nihat (1979), Osmanlıca Türkçe Sözlük, 6. Baskı, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1988), Osmanlı Devletinin İlmiye Sınıfı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1993), Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt 1. İstanbul.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1993), Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt 2, İstanbul.
- Sakaoğlu, Necdet (1999), Bu Mülkün Sultanları, İstanbul.
- Tabakoğlu, Ahmet (1985), Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi, İstanbul.
- Tomar, Cengiz (2006), “Müsâdere”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 32.

Ek 1/A: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hat 199- 10048

Ek 1/B:Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hat 199-10048 No.lu Belgenin Türkçesi

Kütahya'da vefat eden üst kademe devlet görevlisi, vezir unvanına sahip Abdi Paşa'nın vefatından sonra kanunsuz olarak mal edindiğinin haber alınması üzerine Kütahya'da devlet adına teslim almaya yetkili (müsellim) Seyyid Abbas Ağa'nın ölen paşanın bulunan mallarını tespit raporu üzerine Sadrazamın (Başbakan) Padişaha yazısı

Kütahya teslim memuru
Seyyid Abbas Ağanın Raporu üzerine
(Padişaha hitaben)

Adı geçen kişinin kethüdası
buldurulacak ve hapse atılacaktır ve
bulunan nakit ve eşyaların İstanbul'a
gönderilmesini Abbas ağaya yazmalısınız.
Abbas Ağanın dikkatli hareket etmesini de
ekleyeceksiniz.

(Padişah'ın notu)

Yüksek Himayetlerine Sığındığım Velinimetim Efendim

Kütahya'da ölen vezir Abdi Paşa'nın malları kethüdasından sorulmasının gerektiği daha önce size bildirilmişti. Siz de bana paşanın Kütahya'da ki mallarının tespitini ve bulunanların devlet adına alınmasını ve malların yazılmasını emretmişsiniz. Bunun üzerine Paşa'nın yaşadığı çiftliğe gidilmiş ve usulüne göre arama işlemi yapılmıştır. Paşanın işlerine bakan kişinin (kethüdasının) ve onun oğlunun evinde mühürlü bir çekmece bulunmuştur. Bu çekmece içinde sekiz bin üç yüz yetmiş iki (8.372) altın bulunmuştur. Ve aynı yerdeki bir başka sorumlu Bekir Ağanın evinde de çok sayıda mücevher ve bin (1.000) adet altın, bin (1.000) guruş nakit bulunmuştur. Ayrıca Parmakören çiftliğinde de on yedi (17) sandık değerli eşya tespit edilmiştir. Bunlardan başka sucubaşısının evinde de toprağa gömülü üç sandıkta iki bin yedi yüz otuz sekiz (2.738) altın ile adı geçen kişinin evinde iki kese içinde beş yüz (500) altın daha bulunmuştur. Bu tespit ve buluntulardan sonra paşanın adamlarından saka, Bekir Ağa, Tekelioğlu tevkif edilmişlerdir. Bu konuda yapılacak işlemin bildirilmesi beklenmektedir.

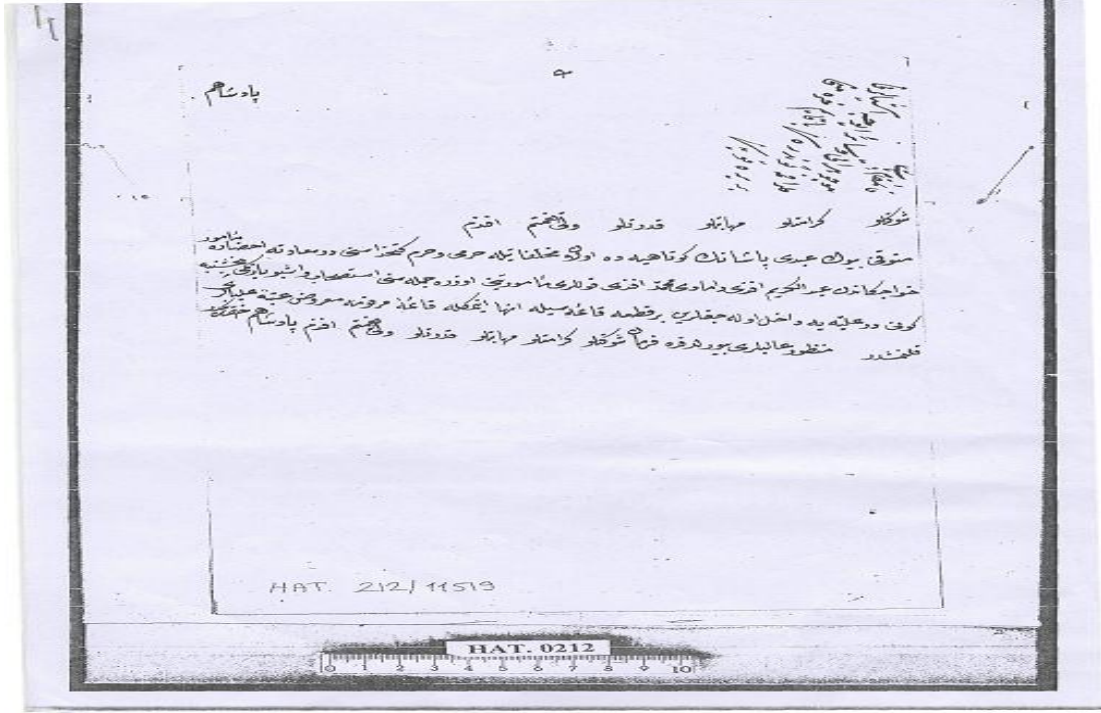
Ancak, bu kişiler, her şeyin cevabının ölen paşanın mali işlerine bakan adamından (kethüda) sorulması gerektiğini bildirmektedirler. Bu durumda kethüdanın sorgulanmasının gerektiği anlaşılmıştır. Kendisinin kaçması ihtimaline karşı ne yapılması gerektiğinin tarafıma bildirilmesi uygun olacaktır. Benim görüşüm kendisinin tevkif edilmesi ve sorguya çekilmesinin yararlı olacağı şeklindedir. Burada bulunan nakit ve eşyalar için defter düzenlenmiş ve gerekli dikkat ve itina gösterilmiştir.

Yukarda belirtilen konularda ne yapılması gerektiğinin bildirilmesi konusu yüksek ve merhametli efendimin emri olacaktır.

Şaban 1205 (Hicri)

(Miladi Nisan 1791)

Ek 2/A: Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Ht 212/ 11519 sayılı Belge

Ek 2/B: Vefat eden Abdi Efendinin Mallarının, Hareminin ve Mali İşlerine Bakan
Adamının (Kethüda) İstanbul'a gönderildiğinin Bildirilmesi

(**Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hat 212 / 11519**)

Kaymakam Paşa,
mücevheratı ve eşyaları
bana gönder, eşlerini bir
yere yerleştir...

(Padişahın notu)

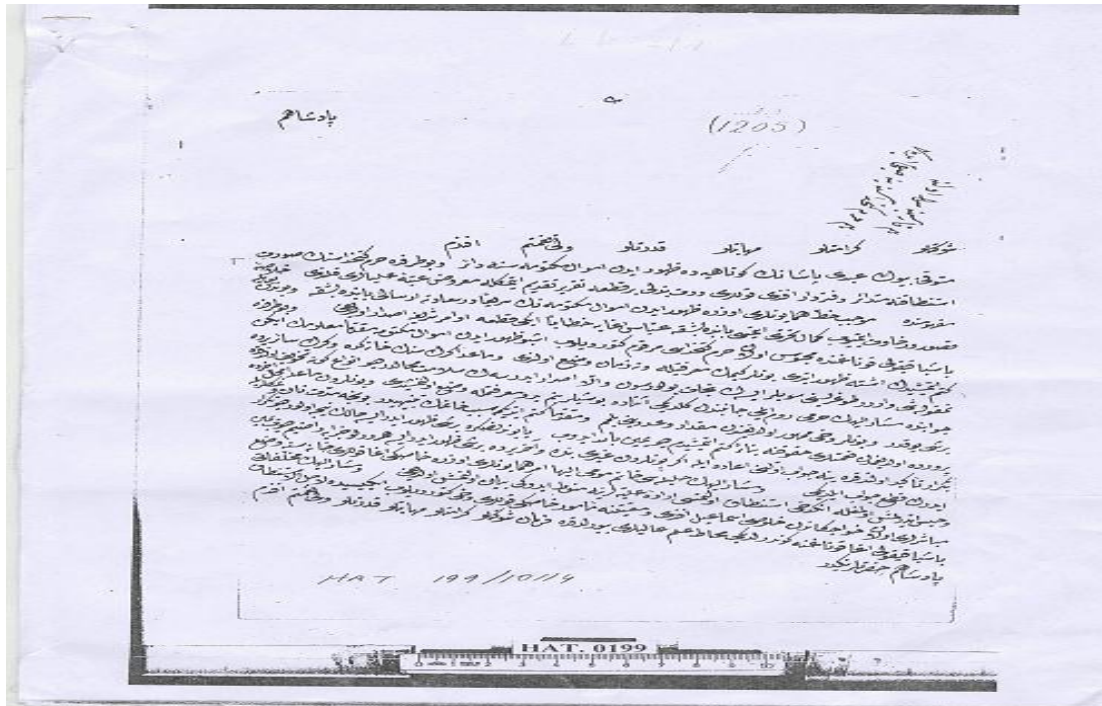
Kudretli velinimetim efendim Padişahım

Vefat eden Abdi Paşanın Kütahya'da bulunan malları ile haremini ve kethüdasını, bu işle görevlendirilen hacegândan Abdülkerim Efendi ve damadı Mehmed Efendi ile İstanbul'a gönderilmiştir. Perşembe günü İstanbul'a varacaklardır. Yapılacak işlere ait emir vermek, kudretli merhametli velinimetim efendim Padişahım hazretlerindedir.

1205/ 1791

(Kütahya'da Abbas Ağa'nın haberi üzerine Sadrazamın Padişahı bilgilendirmesi)

Ek 3 /A: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hat 199/ 10114 Sayılı Belge

Ek 3/B: (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hat 199/10114)

Vefat eden Abdi Paşa'nın Kethüdasının Başbaki kulu Hapishanesinde sorgulanması, Paşa'nın Eşinin
de Haseki
Konağında Hapsolunması

Hem karısını sorgulayın
Hem Kethüda'yı sıkıştırın
(Padişahın notu)

Koruyucu, Kudretli velinimetim efendim Padişahım

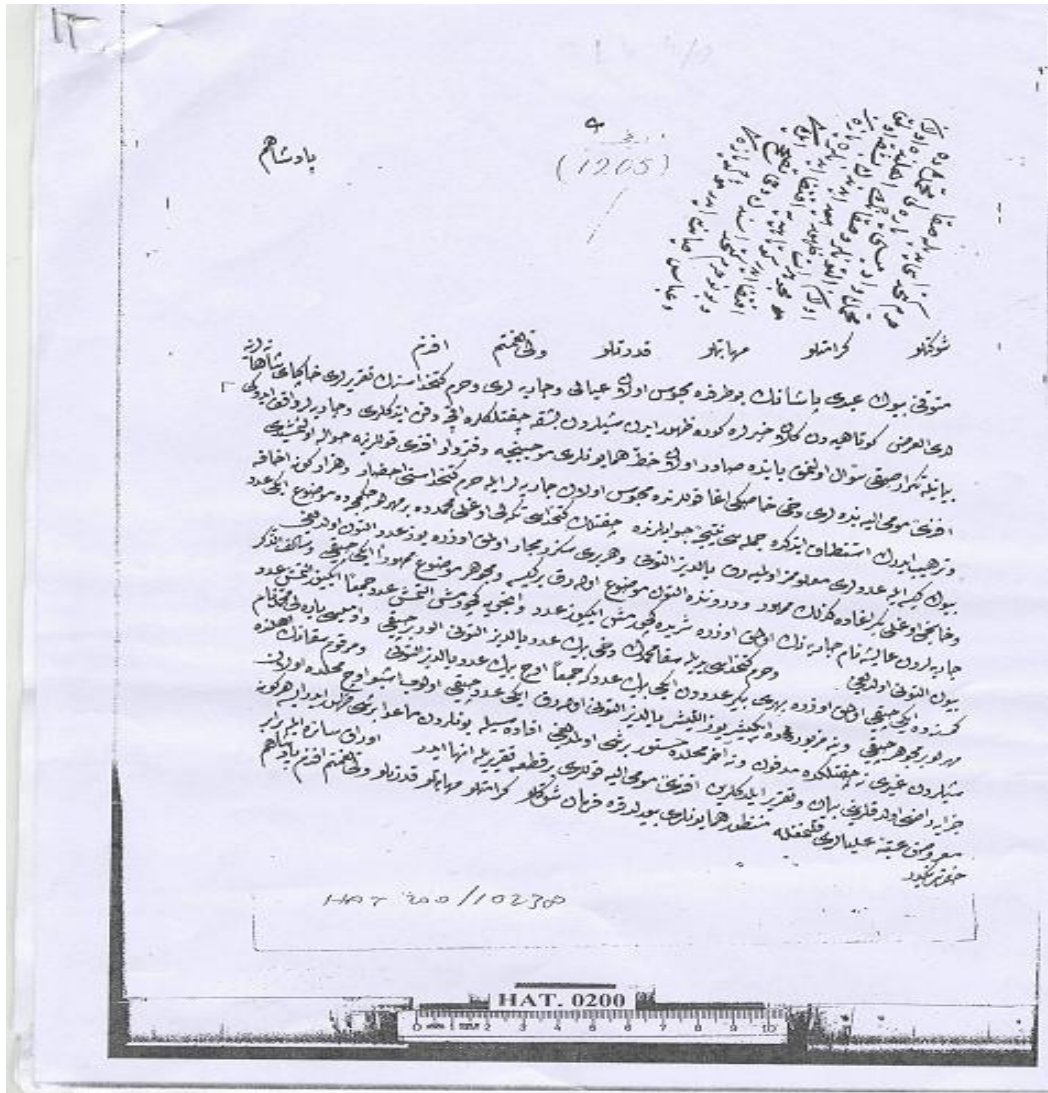
Kütahya'da vefat eden Abdi Paşanın mallarının soruşturulması ile görevli Defterdar Efendi kethüdayı sorguladı. Kethüda, Başbaki kulu konağında (hapishanesi) hapsedilmiş durumdadır. Defterdar ona sordu: “Bu ortaya çıkan malları bildiğin halde bunlar hakkında bir şey söylememiş ve bu bilgileri saklamıştın. Ama bunlar meydana çıktı. Bunlar kim tarafından ve ne zaman saklandı. Bunlardan başka gerek senin evinde, gerek başka yerlerde neler vardır. Doğruyu söylersen suçun hafifler. Israr edersen salıverilmeyi bekleme”. O cevap verdi: “Paşa'nın Haremi (eşi) henüz Kütahya'ya gelmemiş olduğu için bu mallar, onları korumam için bana verilmişti. Bunların dışında Kütahya'da başka bir mal yoktur. Bu mallarda mühürlü kasada korunmakta idi. Dolayısı ile içlerinde ne olduğunu bilmiyordum. Bunları söylememin ve saklamamın nedeni ise Paşa'nın eşinin bana tembihte bulunmasıdır. Paşa'ya bağlılığım, onun beni eğitmesi ve benim onun ekmeğini yemiş olmamdandır.” Bunları söyledi ve doğruluğuna yemin etti. Defterdar ona sordu: “Bundan sonra başka mallar meydana çıkarsa, suçun ne kadar artar biliyor musun...” cevabı aynı oldu... Ve başka bir mal ortaya çıkarsa her cezaya razı olduğunu belirtti.

Öte yandan Paşa'nın eşi de Haseki Ağa'nın (Sarayda üst düzeyde görevli kişi) konağında gözaltına alınmıştır. Onun da sorgulanması emir buyurulur diye beklenmektedir. Ayrıca, paşanın malları ile ilgili olan hacedandan Hulusi İsmail Efendi de gerektiğinde sorgulanmak üzere Başbaki kulu Konağına (hapishanesi) gönderilmiştir. Emir koruyucu, kudretli velinimetim efendim Padişahımdır.

1205/ 1791

(Sadrazamın Padişaha arzı ...)

Ek 4/A: Başbakanlı Osmanlı Arşivi'nde Hat 200/ 10238 no'lu belge

Ek 4/B: Vefat eden Abdi Paşanın hareminin sorgulanması ve Kethüdasının yeniden sorgulanması

Harem kethüdasında ve
Saka Mehmet'te ortaya çıkan
mücevherler ve Paşanın
adamı Yaralı Mehmet'te
bulunan altınlar dışında başka
mallar da muhtemelen vardır.
Kütahya'ya yeniden yazın ve
kethüdayı sıkıştırın...
(Padişahın notu)

Kudretli velinimetim efendim Padişahım

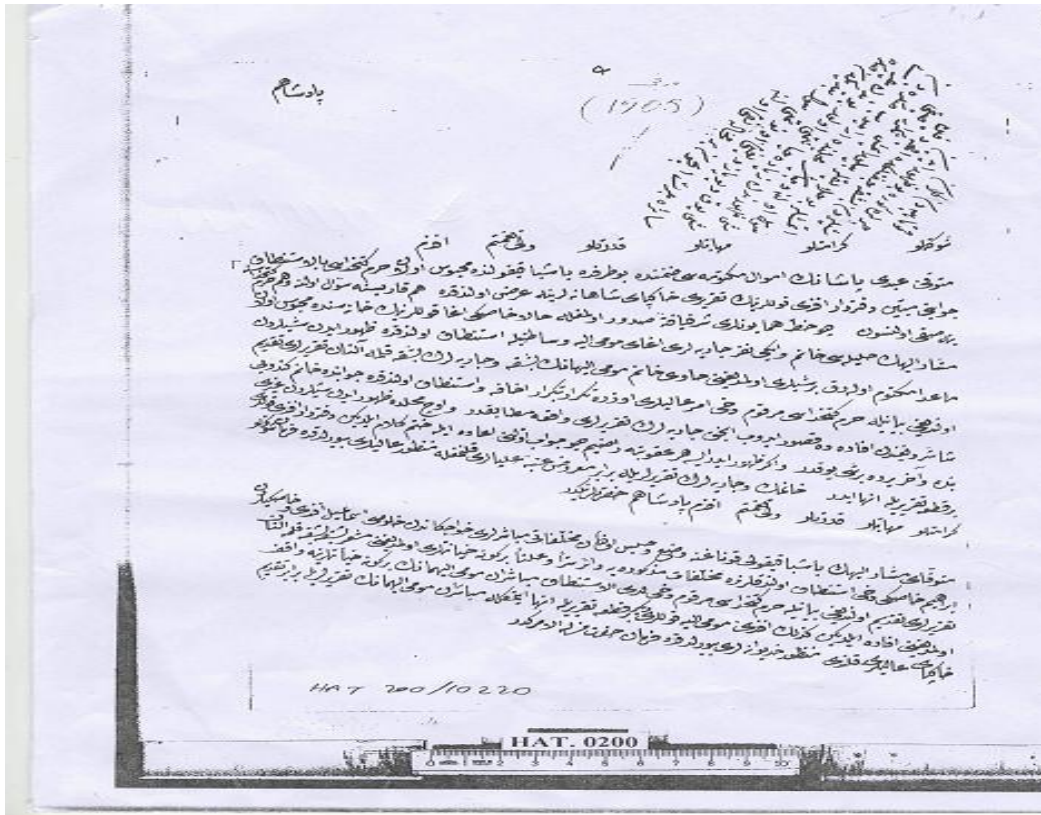
Vefat eden Abdi paşanın İstanbul'da hapiste bulunan eşi Hatice Hanım ve cariyeleri ve kethüdasının Kütahya'daki çiftliklerde saklanan başka malları olması ihtimali karşısında yeniden sorgulandılar. Defterdar efendi bu sorgulamayı yaptı. Haseki'nin konağında hapiste tutulan eşi ve cariyeleri sorgulandılar. Bu hanımların hepsi aynı cevabı verdiler : Kethüda Mehmed'deki mühürlü çekmecede bulunan iki kesede daha önce arz edilen altınlar ve ayrıca yüz adet altın Hancı oğlu Bekir Ağa'da yine mühürlü bir kise mücevherler ve altınlar..... Paşanın cariyelerinden Ayşe'de iki yüz altmış adet altın Saka Mehmed ve Yaralı Mehmed'de yine kiseler içinde üçbin adet altın.. ve Saka Mehmed'in elinde yine mühürlü bir mücevher çıkını ve yine onun elinde içinde ikiyüz elli altın olan çıkını bulunmuş ve devlet adına bunlara el konulmuştur.

Adı geçen kişiler çiftliklerde bunlardan başka bir şeyin bulunmadığını ifade etmişler ve eğer bunlardan başka bir şey bulunursa her cezaya razı olduklarını açıklamışlardır. Yazılı olarak tespit edilen bu bilgileri efendimize sunuyoruz. Emir, kudretli, velinimetimiz efendimiz Padişahım hazretlerindir.

(Sadrazamın Padişaha notu)

1205 / 1791

Ek 5/A: Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Hat 200 / 10220 no.lu Belge

Ek 5 /B: Vefat eden Paşa'nın Kethüdasının ve Hareminin
(eşi ve cariyeleri) yeniden sorgulanması
(Başbakanlı Osmanlı Arşivinde Hat 200/ 10220 no.lu Belgenin Transkripsiyonu)

Kütahya'dan gelen haberlere göre bulunan şeylerden başka çiftlikte başka şeyler de varmış. Bunu orada görevliler biliyorlarmış. Onlar sıkı bir sorgulansınlar. Zamanında yapılmayan sorgulamadan daha başka ihanet mi olur? Daha önce başka şey yok diye yazdığını unuttu mu ? Sorgulama bittikten sonra başkalarına ibret olması için kethüda sürgüne gönderilsin.

(Padişahın notu)

Himayelerine Sığındığım Kudretli Velinimetim, Efendim, Padişahım,

Vefat eden Abdi Paşa'nın malları, Başbakikulunda mahpus olan Kethüdası sorgulanmış ve Defterdar efendi bu sorgulamayı size sunmuştu. Ve halen vefat eden Paşanın eşi ve iki cariyesi de gözaltındadırlar. Bunlar sorgulandıklarında bulunan nakit ve mallardan başka bir şey bulunmadığını ayrı ayrı ifadelerinde yazdılar. Kethüda da aynı doğrultuda ifade verdi.

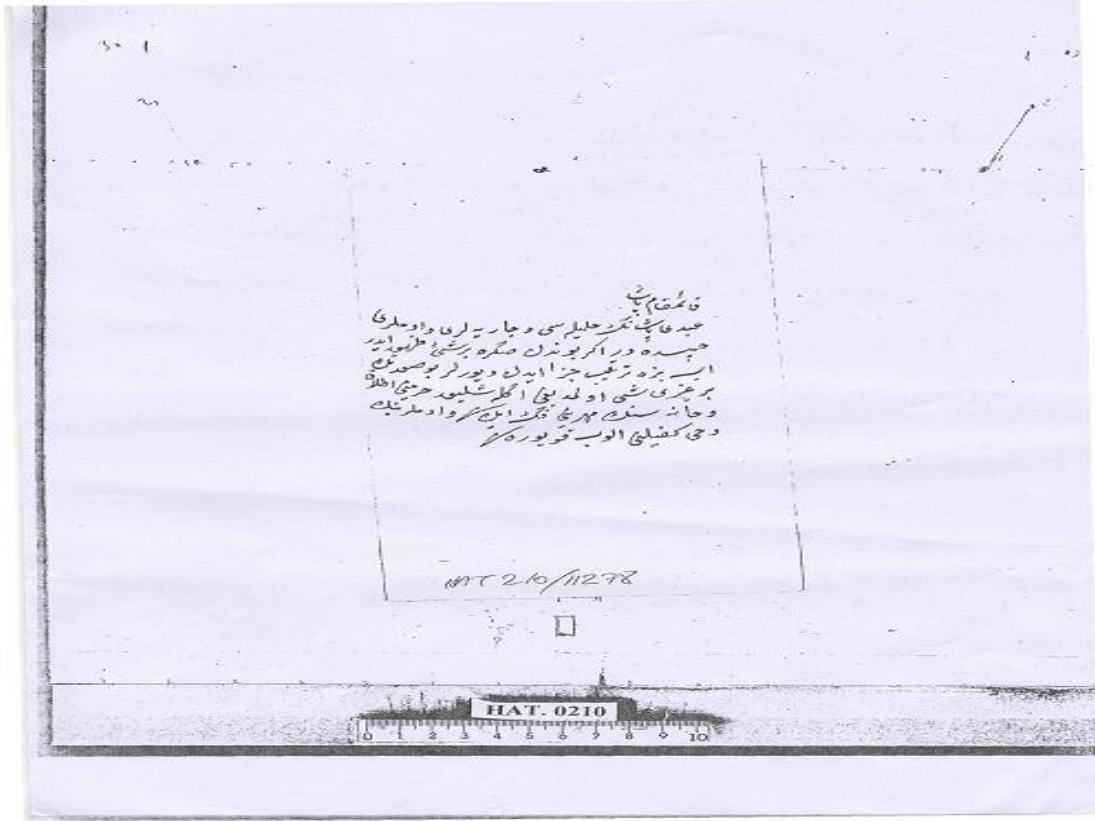
Vefat eden kişinin muhasebecisi Hacı İsmail Efendi ve ölen kişinin adamlarından İbrahim Efendi de Başbakikulu tarafından hapsedildi ve bunlar da ayrı ayrı sorgulandılar. Onlar da devletin yasalarına aykırı bir şey yapmadıklarını yazılı ifadelerinde bildirdiler. Kethüda bu kişilerin yasalara aykırı bir tutumlarını görmediğini bildirdi.

Bütün bu yazılı ifade ve beyanlar dosyalandı. Emir, velinimetim Padişahımdır.

(Sadrazamın Padişaha notu ...)

1205/ 1791

Ek 6 /A: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hat 210/ 11278 no.lu belge

Ek 6 / B: Vefat eden Abdi paşanın gözaltındaki eşinin ve yanındakilerin (cariyeler) salıverilmesi
(Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HAT 210/ 11278 Nolu belge

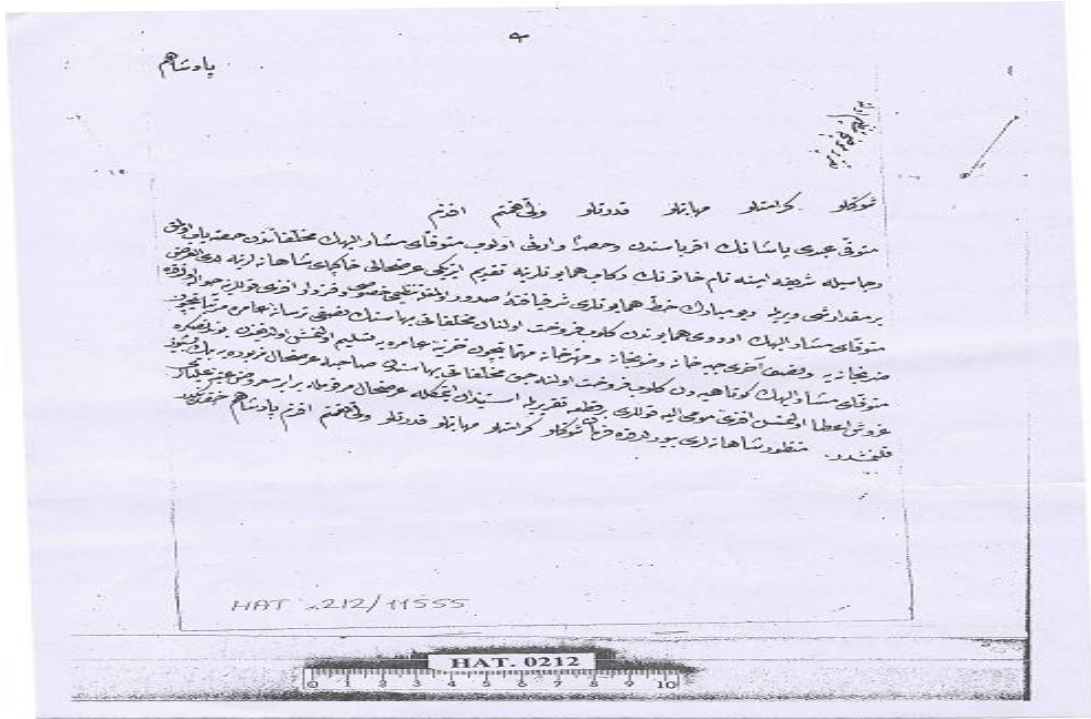
Kaymakam Paşa

Abdi Paşa'nın eşi ve cariyeleri ile adamları gözaltında ve hapistedirler. Bundan sonra bir şey ortaya çıkarsa bize ceza verin demektedirler. Bu ifadeden başka bir şey olmadığı anlaşılıyor.

“Haremimi (eşini ve cariyelerini) serbest bırak, evindeki mührünü kaldır. Yanındaki öteki adamlarımı da kefalet karşılığı salıver...” (padişahın notu)

1205/ 1791

Ek 7/A: Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Hat 212/ 11555 no.lu belge

Ek 7/B: Abdi Paşa'nın varisi olan Emine Hanımın Paşanın verasetinden pay isteği
(Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Hat 212/ 11555 no.lu belgenin transkripsiyonu)

“ Yazılı belge gereğince
işlem yapılsın”
(Padişahın notu)

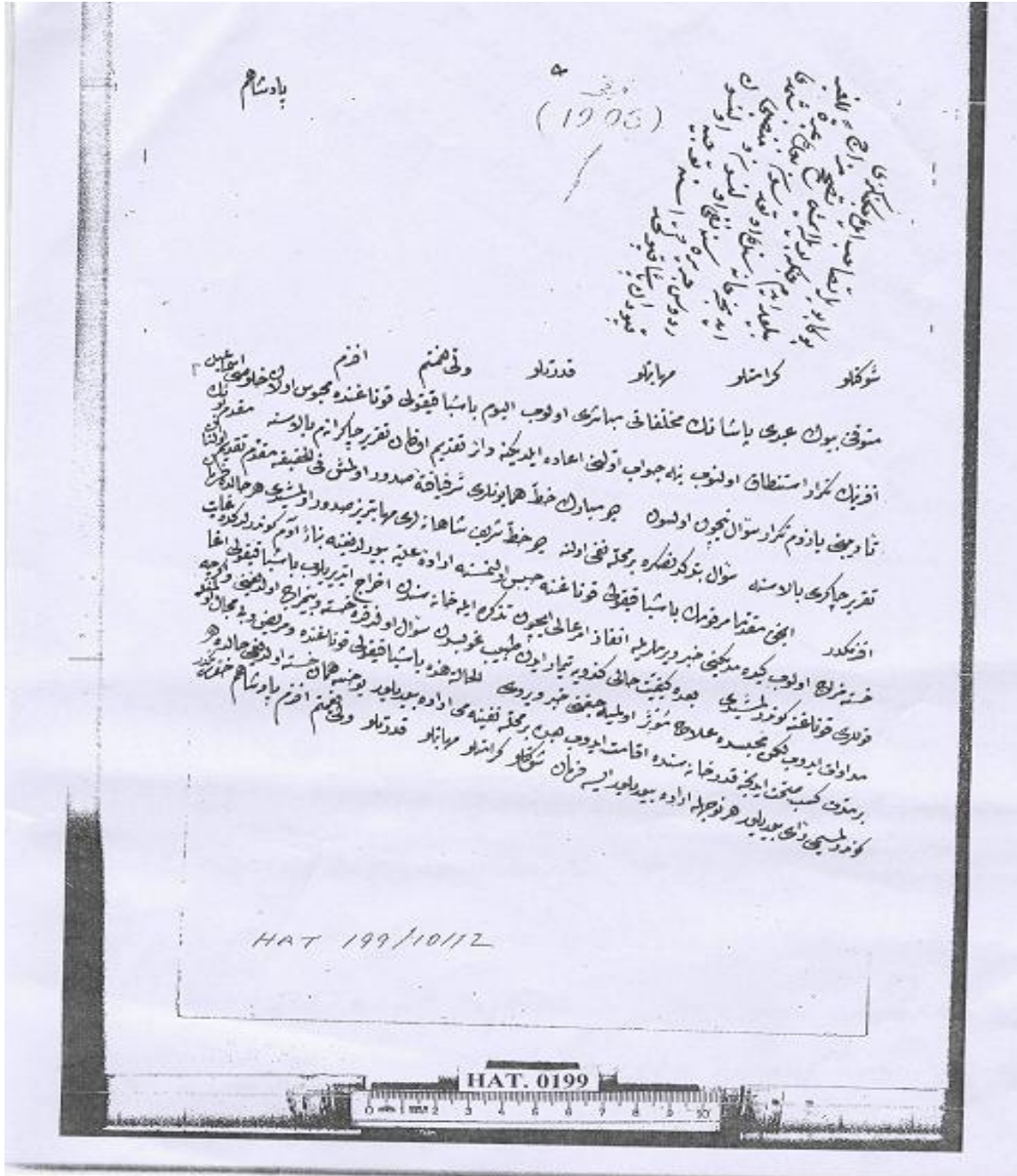
Kudretli velinimetim efendim Padişahım

Vefat eden Abdi Paşa'nın akrabası olup, Paşanın varisi durumunda bulunan Şerife Emine hanım Sadrazamlığa verdiği dilekçede kendisine Paşanın mirasından pay verilmesini istemiştir. Bu dilekçeyi, paşanın malları ile meşgul olan Defterdara (merkezde muhasebe yetkilisi) gönderdim. Defterdar şu bilgileri verdi: Kütahya'da orduda görevli paşanın el konulan mallarının yarısının Tersane-i Amire'nin (Gemi yapımı yeri, tersane) ihtiyaçları için Darphaneye (para basım yeri) verildiğini; kalan öteki yarısının da Cebehane (Savaş silahları imalatı), Tophane (top imal yeri) ve Mehterhane (Ordu müzik takımı) nin ihtiyaçlarında kullanılmak üzere Hazine_i Amire (Devlet hazinesi)ne teslim edildiğini söyledi.

Bu durumda bundan sonra Abdi Paşa'nın Kütahya'daki varlığından gelebilecek mallardan dilekçe sahibi hanıma bin beş yüz guruş verilmesinin uygun olacağını Padişahıma arz edileceği adı geçen hanıma söylenmiştir. Emir, kudretli velinimetim efendim Padişahımındır.
(Sadrazamın Padişaha yazısı)

1250/ 1791

Ek 8/A: Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Hat 199/ 10112 no.lu Belge

Ek 8/B: Paşanın adamlarından mübaşir İsmail Efendi'nin hastalığı dolayısı ile hapisten geçici olarak evine gönderilmesi (Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Hat 199/ 10112 no lu belgenin transkripsiyonu)

“ İyileşene kadar evinde
kalsın, daha sonra
başkalarına ibret olması
için Rodos adasına
sürgüne gönderilmek
üzere Kaptan Paşa'ya
teslim edilsin.”
(Padişahın notu)

Kudretli velinimetim efendim Padişah'ım

Vefat eden Abdi Paşa'nın mallarının mübaşiri olup, Başbakikulu konağında hapiste bulunan Hulusi İsmail efendinin sorgusu yapılmış ve kendisi aynı cevapları vermişti. Sizin tekrar sorgulama isteğiniz üzerine yeniden sorgulandı ve yine aynı yanıtları verdi. Ve yine sizin emriniz üzerine Başbakikulu konağında hapis yatmaktadır. Ancak kendisinin çok hasta olduğu anlaşılmıştır. Başbakikulu konağına hekim Gobes gönderildi. Hasta olduğu bir kez daha anlaşıldı. Ama ilaçların hastalığına cevap vermediği de tespit edildi. Eğer evine gönderilirse iyileşme ihtimalinin olduğu belirtildi. İyileştiğinde yine hapis cezasını çekmek için hapishaneye ya da sürgüne gönderilebilecektir.

Emir, kudretli velinimetim efendim Padişahımın hazretlerindedir.

(Sadrazamın padişaha yazısı)

1205/1791

